

MIHO SKLJAROV

O VOKATIVU

PROBLEM KATEGORIJE II LICA U IMENICA

(Primljeno na sjednici V odjela od 26. VI 1958)

Čitajući lirske narodne pjesme, upada u oči velik broj vokativa koje u njima susrećemo. Neprestano, od pjesme do pjesme, nižu se vokativi jedan za drugim, obično po dvije tri imenice u vokativu skupa, uvijek sa različitim atributima, koji im daju neobičnu živost i svježinu (karamfile, moje drago cvijeće; oj višnja, višnjice; oj ti zrno pšenično, moja ružo rumena, o Danice – o sestrice; oj dorate grive pozlaćene; moja rosna košutice; mladoženjo, grano bosiljkova itd.).

Vrlo lijepi deminutivi, epiteti, poredbe, metafore i apostrofe stvaraju u tim vokativnim izričajima bogat niz slika, koje se redaju pred našim očima i izazivlju u nama mnogo novih, svježih doživljaja. One nas prenose u pomalo zaboravljeni svijet u nama, dosta različit od onoga u kome živimo, mlađi i neposredniji, otkrivaju nam njegovu ljepotu i pomažu da ga ponovo pronademo i doživimo. Možda se riječi od kojih su ti izričaji sapleteni tu i tamo ponavljaju, ali to narodnog pjesnika ni najmanje ne sputava da nam preko njih iznese bogatu ljestvicu najrazličitijih nijansi svojih doživljaja i osjećaja, koji su u konkretnim prilikama uvijek živi, novi i originalni.

Vokativ se obično naziva padežom dozivanja. Njime označujemo lice kome želimo da se iz bilo kojeg razloga obratimo. Ali vokativom u lirskim narodnim pjesmama ne obilježavamo samo lice kojemu se pjesnik obraća već se uvijek pokazuje i odnos pjesnika prema tome licu. Uz nagovor pjesnik nam pokazuje i svoje osjećaje prema nagovorenomu. Često se u vokativu nalaze dvije imenice jedna uz drugu, pa dok jednom pokazuje kome se obraća, drugom narodni pjesnik izražava svoj odnos prema tome licu: Maksimija, moja verna ljubo, Maksimija, koleno neverno, (III, 7) Bogom sestro, krčmarice Jelo, Kučko jedna, krčmarice

Jelo (III, 26).¹ Odnos prema licu, kojemu se pjesnik obraća, može se izraziti ne samo drugom imenicom već i raznim drugim sredstvima.

Kako je vokativ u narodnim lirskim pjesmama vrlo čest, on postaje jedno od najaktivnijih sredstava pomoću kojih se u njima postiže emocionalnost. U epskim narodnim pjesmama, gdje emocionalni elemenat manje dolazi do izražaja, susreće se vokativ mnogo rjeđe. Nešto češće ga susrećemo u onim epskim pjesmama koje obiluju lirskim momentima. U njima su vokativi mnogo raznovrsniji, bliži lirskim pjesmama: Jo Nenade, moje jarko sunce + Moj bosiljče iz zelene bašče, *Predrag i Nenad* (II, 15), a u ostalim junačkim pjesmama među vokativnim izričajima ima puno više jednolikosti i stereotipnosti. Tako ćemo u epskim pjesmama od pjesme do pjesme susretati slične primjere, u kojima se zbog prečestog ponavljanja emocionalni momenat izgubio te one ne izražavaju više osjećaj, već su samo ustaljen uobičajen način izražavanja: Maksimijo, moja mila majko (III, 7), Ti ne kukaj, moja stara majko (III, 25), Sine Marko, moje čedo drago (II, 33), *Đe si bio, moj brate Ilija* (II, 2), *A moj brate, beže Dragutine* (II, 9), *Oj Milošu, naš rođeni brate* (II, 28), *O Milice, vjerna ljubo moja* (II, 99), i tako dalje, od pjesme do pjesme, mogli bismo nanizati čitav derdan sličnih primjera.

U običnom se govoru vokativ najčešće upotrebljava za obraćanje i dozivanje, naročito u razgovoru, i tu on često uz obraćanje pokazuje odnos prema licu kojemu se obraćamo. Majka tepa djetetu, dragi dragoj. U porodičnom životu, među dobrim drugovima, ako tko što od koga traži, vokativ često nađe svoje mjesto. Ali u lirskim se pjesmama vokativ ustalio kao figura izražavanja emocije, pa ta njegova karakteristika dolazi naročito do izražaja, zasjenjujući sva ostala značenja, koja se njime mogu izraziti. Subjektivni odnos pjesnika prema licu kojemu se obraća daje vokativnom izričaju zaokruženost i čini od njega čvrstu stilsku cjelinu, koju bismo mogli nazvati *vokativom emocije*.

Vokativ emocije je vrlo čest stilski izraz, te se susreće ne samo u narodnoj lirskoj književnosti već također i u umjetničkoj. Neposrednost izražavanja osjećaja vokativom emocije, čini od njega omiljelo sredstvo izražavanja, pa ga vrlo često upotrebljavaju kako stariji tako i naši noviji pjesnici.

Opširniji pregled upotreba vokativa emocije u našoj narodnoj i umjetničkoj književnosti bio bi preobiman, pa ću se ograničiti samo na primjere iz lirskih narodnih pjesama, uz napomenu da ga u sličnom obliku i značenju nalazimo i u umjetničkoj književnosti.

Kod kraćih narodnih lirskih pjesama, u kojima se ne iznosi nikakav događaj, obično se vokativni izričaj nalazi na početku pjesme. Najčešće on zauzima po jedan ili dva stiha.

¹ Primjeri lirskih narodnih pjesama uzeti su iz zbirke *Srpske narodne pjesme*, Vuk Stef. Karadžić, Beograd 1953. Pjesme iz prve knjige označene su samo arapskom brojkom, a pjesme iz ostalih zbirki i rimskom i arapskom. Znak »plus« (+) označava kraj stiha.

Konstrukcija vokativa emocije je vrlo raznovrsna. Obično jedna uz drugu stoje dvije imenice u vokativu, od kojih prva pokazuje komu se pjesnik obraća, a druga, apozicija prvoj, odnos pjesnika prema licu kojemu se obraća. Najčešće se uz drugu imenicu nalazi niz atributa koji taj odnos još više ističu. Ali vokativ može biti i samo jedna imenica uz koju se nalaze jedan ili dva atributa ili se imenica može ponavljati u istom ili nešto izmijenjenom obliku, a može biti izražen i ponavljanjem nekog glagolskog oblika uz imenicu i raznim drugim stilskim sredstvima, kako ćemo to dalje vidjeti.

Najčešće se susreću ove konstrukcije vokativa emocije:

1. Jedna imenica u vokativu. Ako imenica stoji sama, bez atributa, obično je takva imenica deminutiv ili hipokoristika: Ljubičice, ja bih tebe brala (322), Nevjestice, bleđa ti si (667), Daj mi, grle, jedno zrno (682), Čuvaj, sanko, Jova moga (277), Je l' ti, sejo, po nogama zima (311), Hodi, šćerco, da mi večeramo (534). Tu često susrećemo riječi kao što su: dušo, dragi, sejo, brate, djevojko itd.

Obično je uz imenicu atribut, njime se emocionalni elemenat jače ističe. Atribut je obično pridjev ili zamjenica. Od zamjenica najčešće susrećemo posvojnu zamjenicu »moj«: Srdo moja, ne srdi se na me (473), Da, moj brate, sjajne mjesečine (612), Devojko moja, napoji mi konja (579).

Pridjevi su kao atributi vrlo raznoliki. Češće od ostalih dolazi pridjev »lijep«, ali i drugi se ponavljaju. Obično pridjev stoji pred imenicom, ali radi rime i ritma često i iza nje: Oj ti zrno pšenično, ti ne budi jezično (122), Oj djevojko mala, + svakom pokoj dala (543). U desetercu su zbog cezure četverosložni vokativni izričaji na početku stiha, a šestero-složni na kraju, Lepa Maro, lepa ti si (420), Tiha roso, što ne padaš na me (665), Blago tebi, sinja kukavice (731), Sudi nama, čestiti sudija (585), Ne budali, udovice Jelo (637).

Ako uz imenicu stoje dva atributa, onda je drugi atribut u najvećem broju slučajeva posvojna zamjenica »moj«: Ah, moja vodo studena + i moja ružo rumena, + što s' tako rano procvala (319), A mala ti fala, moj jasni mjesece (560), Bog t' ubio, moja koso rusa, + Bog t' ubio, moj zlatni prstene (462), Zdravo da si, moja snaho draga (642), Oj boga ti, moj rođeni brate (634).

2. Vrlo su čest oblik u kojem susrećemo vokativ emocije dvije imenice u vokativu od kojih je obično druga apozicija prvoj. Apozicija ima uza se po jedan ili po dva atributa. Da bi se pojačala emocionalnost,tribute može imati uza se prva imenica, kojom se kome obraćamo. Još jače se ističe emocionalnost, ako je druga imenica metafora. Inače se ponavlja ono što smo već gore spomenuli. Ako su dvije imenice u vokativu bez atributa, one su često deminutivi. Uz deminutiv često dolazi i atribut, ali bez atributa imamo originalnijih i svježijih oblika: O junačiću, crnoočiću, + zagali ruke, zasuči brke (143), Udovičice, golubičice, + ne roni suze, ne kviri lice (329), Oj djevojko, dušice, + sapni

puce pod grlom (571), Oj snašice, đavole, + što b' ti meni činila (704), A boga ti, ljeljenče, zviijere (369), Oj Lazare, livadare, + ko ti dade tu livadu (413).

Najčešći oblik u kojem susrećemo vokativ emocije jest da druga imenica ima uza se jedan ili dva atributa, a prva da je bez atributa: Oj devojko, pitoma ružice (422), Oj devojko, dušo moja (374), O Jane, moja sestrice (421), Oj Milice, naša drugarice (599), Oj javore, zelen bore (621), O jablanče, tanko drvce (692), Oj Dunave, tija vodo (669), Oj Cetinjo, vodo ponosita (430), O Vitore, visoka planino (78). Ako uz drugu imenicu dolaze dva atributa, tada je i ovdje najčešće jedan od njih zamjenica »moj«: Oj Marija, draga dušo moja (287), Oj Omere, moje milo perje (345), Jaoj, Andro, moje čisto zlato, (557), Oj Cetinjo, tiha vodo hladna (373), Oj jelene, šumsko gorsko zvere (370).

Ako uz to i prva imenica ima uza se neki atribut, opet je to zamjenica »moj«: Moj Damjane, moje jarko sunce (559), Majko moja, vrlo dobro moje (577).

3. Nekad se u jednom vokativnom izričaju nađu po tri i po više imenica: O moj sine, beže, gospodine (754), Vjeruj Jovo, i srce i dušo (287), Srce, dušo, dizdareva Javro (506), Sele, sestrice, zvjezdo Danice (145).

4. Emocija se u vokativu pojačava i ponavljanjem neke riječi. Ponavljati se može imenica, pridjev, zamjenica ili glagol. Obično se ponavlja glagol ili imenica. Ako se imenica ponavlja, ona može ostati u neizmijenjenom obliku, može ponovljena promijeniti svoj oblik ili uza se dobiti neki atribut: Oj nevjesto, nevjesto, + i ja dlaku prom'jenih (703), Bosioče, bosioče, u širinu rasti (10), O kokote, moj kokote, + ne udaraj kril'ma sebe (280), O sokole, moj sokole, + ne leti mi uz prozore (281), Oj oraču, mlad oraču, + ko ti dade mlade voke (236), Oj livado, zelena livado, + što si tako rano polegnula (794), O javore, zeleni javore (744), Oj devo, devojko (663), O moj Petro, o moj vjereniče (334).

Ako se ponavlja glagol, on stoji u imperativu: Miluj, miluj, draga dušo moja (639), Gazi, gazi, devojčice (592), Toni, toni, Davole (292), Plovi, plovi, moj zeleni venče (330), Odi Gajo, odi, slatka dušo (763), Spavaj, Maro, spavaj, kćeri moja (727), Pođi, dušo, pođi, srce, (55), Stani, konju, stani, dobro moje (23), Ajd Omere, rano materina, + ajde rano, da te ženi majka (345). Da bi se pojačala emocija, uz vokativ mogu doći i dva glagola u imperativu: Muči, ne plači, dušo, devojko, (42), Udovičice, golubičice, + ne roni suze, ne kvari lice (329), pođi zbogom, neve naša, ne obziri se (603), Cvati, ružo, ti ne gledaj na me (326).

5. Često uz vokativ susrećemo, da onoga, kome se obraćaju zaklinju bogom: »o boga ti«, »o tako ti (boga)«. To je najčešće kada se želi dobiti odgovor na kakvo pitanje, a kasnije prelazi i u način izražavanja: O boga ti, neznani junače, + gde si dobra zadobio đoga? + O boga ti, nepoznata sejo, + đogo mi je od baba ostao (724). A boga ti, Ljutica Bogdane, + kojom bi me smrću umorio? + A boga mi, Bošnjanine

Mujo, + obesio o četiri granc (724), Oj boga vam, dva bijela goluba (495), Oj boga ti, kujndžija Janko (243), Oj boga ti, sura tico orle (254), Oj boga mi, snao nesuđena (588), Tako ti boga Ivane (747), O tako ti, naš sivi sokole (572), O tako mi, stari svat do svata (66).

6. Uz vokativ susrećemo i etički dativ: Sejo moja, budi mi vesela (16), Godinice, loša ti mi dođe (504), pa će mi te, bosioče, mlada potgrati (10), Devojčice, zlato materino, + što mi tebe biju i karaju (525), Stani, konju, živ ti ja (629).

7. Kako se već iz navedenih primjera moglo opaziti, uz vokativ stoje i različiti uzvici. Broj uzvika je vrlo ograničen. Najčešće susrećemo uzvike »o« i »oj«, puno rjeđe uzvike »a«, »ao«, »aj«, »oh«. Vrlo se rijetko uzvici ponavljaju: Oj đevojko, oj milena (582), O Danice, o sestrice, (224), O ružice, o žalosti moja (472). Njima se obično pojačava elemenat obraćanja i dozivanja, koji je često zastrt emocionalnim elementom i nominativnošću.

Usporedi: Moja rosna košutice, + što si tako obrosjela? (127), oj višnje, višnjice, + digni gore grane (183), Oj golube, moj golube, + ne padaj mi na maline (518)]. Katkada se uzvici uzimaju da se stih povećava za jedan slog.

8. Stih se povećava za jedan slog i ličnom zamjenicom »ti«: Oj ti Cveto, lepo cveće (463), Oj ti Jano, biser moj (474), Ta boga ti, ti starice stara (204), O ti majko, milo dobro moje (642), [usp. O starice, mila moja majko (342)].

9. Uz vokativ može stajati i imenica u genitivu, dativu ili u kom drugom padežu, s atributom ili bez njega. Uz njega može doći čitav niz epiteta, a također i zavisna rečenica: Sudi pravo, od Trogira kralju (552), Oj đevojko, u košulji tankoj (440), Oj đevojko, rumena ružice, + ni sadena, ni prisadivana, + ni studenom vodom zalivana, + ni trgana ni omirisana, + ni ljubljena ni omilovana, + da li mi te, dušo, poljubiti (594), Blago tebe, struče bosioče, + koji rasteš dragoj na pendžere (607).

*

Značenje vokativa emocije može biti vrlo raznoliko. Obično se njime nešto izjavljuje, pita, ili izražava neka želja, zapovijed ili zabrana upućena licu koje nam je milo ili mrsko. Pri tome se emocionalnost postiže različitim izražajnim sredstvima. Prije svega posebnom intonacijom, kojom se vokativ manje ili više izdvaja od ostalog dijela rečenice, zatim leksičkim značenjem riječi koje ulaze u sastav vokativnog izričaja, njihovim oblikom, deminutivima, hipokoristikama, augmentativima, čestom upotrebom posvojne zamjenice »moj«, etičkog dativa, ponavljanjem imenica i glagola, metaforama, apostrofama, čestom upotrebom uzvika itd.

1. Ako se vokativom što izjavljuje, tada nam pjesnik pokazuje da prema licu kome se obraća nije ravnodušan, da prema njemu gaji neke osjećaje, simpatiju, ljubav, nježnost, da mu želi pokazati svoju blizinu,

prijateljstvo, divljenje, čuđenje radost, veselje, mržnju, prezir, ironiju, obsceniziranje ili negodovanje zbog neke karakterne osobine ili nečega, što je to lice napravilo. Obično se glagol uz takav vokativ nalazi u prezentu, perfektu ili aoristu: Zlatni kove i srebrni, lijepo ti sjaš + prvijenče, mudra glavo, da mnogo ti znaš (117), Tavna noći, tavna ti si (667), O ružice, o žalosti moja, + Ni te berem ni te dragu dajem (472), Domaćine, rode moj, evo vuka pred dvor tvoj (688), O zelena zeleniko, + rano ti si procavčela (83), Milane, prvo gledanje, + zamalo ti se gledasmo (371).

2. Vokativom emocije je često označeno lice koje se što pita. Pjesnik upotrebljava taj vokativ, da bi zapitano lice potaknuo na odgovor. On njime pokazuje da je i sam živo zainteresiran za odgovor, da se odgovor i njega samoga tiče. Vokativom emocije naglašena je povezanost pjesnika i upitanog lica, pa će se odgovor ticati sudbine obojice, zapravo njihovih neposrednih međusobnih odnosa, razvoja njihovog drugarstva, prijateljstva, ljubavi, ili će izazvati suosjećanje, žalost, veselje pjesnika, jer je upitanom licu zlo ili dobro, jer se još s radošću sjeća zajedničke prošlosti ili što željno očekuje. Pitanje može biti upravljeno i na pojedine stvari, drveće, livade, rijeke, oči, srce, razno cvijeće i tako dalje. Može se postaviti trećoj osobi, na primjer konju ili sokolu da odgovori za gospodara, cvijeću da odgovori za djevojku. U takvim se primjerima emocija jednako prenosi kako na drugo tako i na treće lice. Glagol se obično nalazi u prezentu, perfektu ili aoristu, a rjeđe u futuru: Oj djevojko, dušo moja, + što ti veli majka tvoja (427), Znaš li dušo, kad si moja bila (538), Što je tebi, lepa Janjo, mila snašice, + dvore meteš, suze roniš, to nije dobro (755), Đevojčice, ružičice, ružo rumena, + što ti sa mnom ne besediš, + usta medena (590), Đevojčice, narančice, + čija li si ti? (593), Mladoženja, grano bosiljkova, + što si mi se onoveselio (64), Oj dorate, grive pozlaćene, + je li ti se gospodar ženio (407), Oj konjicu, dobro moje, + zašto mene ti ostavi (630).

3. Vokativom emocije se može izražavati kakva molba, želja, priželjkivana mogućnost, traženje, poziv, blaža zapovijed, zabrana, oštra zapovijed, kletva, blagoslov, ukor, osuda itd. Najčešće se takav vokativ odnosi na osobu, ali može i na personificiranu stvar, selo, kolo, biljku, životinju. Uz njega najčešće stoji glagol u imperativu, a vrlo rijetko u kondicionalu. Želja ili zapovijed izraženi imperativom mogu biti umanjeni ili pooštreni na razne načine, tako da se glagol ponavlja ili da se jedan uz drugi upotrijebe dva glagola, da uz glagol dođe etički dativ, deminutiv, augmentativ ili slično. Često se za ublažavanje ili pooštavanje želje ili zapovijedi upotrebljava više navedenih izražajnih sredstava odjednom. Tako uz glagole kojima se već po značenju izražava blaga zapovijed (ninaj, podaj, zaran') dolazi još i neki prilog koji zapovijed još više ublažuje, a istovremeno je imenica u deminutivu, uz nju se nalazi etički dativ itd., i obratno, ako se samim glagolom izražava oštrija zapovijed, to dolazi do izražaja i preko ostalih sredstava koja pjesniku stoje na raspolaganju: Popevajte mi, ptičice, + sad vam je

vreme pevati (393), Ninaj, ninaj, zlato moje, + čuj, de mi te sanak zove (274), Bogom sestro, kupino, + pridži mi djevojku (611), Daruj, rode milostivi, + milostivi, plementi (216), Drugarice, mog draga sestrice, + pozdrav' brata i poljubi zame (522), Podi mi zbogom, sestrice, + rodila devet sinova (421), Oj Francuzu, care siloviti, + puštaj momke, ostaše devojke (683), Mobarice, moje drugarice, + uđrite ga kolom i dilčikom (736), Karamfile, moje drago cvčće, + nemoj mi se u skut zadevati (758), O tako ti, lijepa devojko, + nemoj mi se ponositi mlada (4), Sine Božo, živ ne bio majci! + Što god steče, sve devojci dade (551), Oj devojko, ti se ne udala, + dok na momu krilu ne zaspala (443).

*

Uz vokativ emocije usko je povezan i pripjev. Vokativ emocije se mogao ponavljati dva ili tri puta. Ali, ako se njime obraćalo nekom božanstvu ili nadnaravnoj sili, tada je njihovo ime trebalo ponavljati ne dva ili tri puta nego češće, tokom čitave pjesme, jer nije bilo sigurno, da li nas je božanstvo čulo ili ne. Kad se ime ponavljalo u određenim vremenskim razmacima, poslije određenog broja stihova, dobio se pripjev. Takva su karaktera pripjevi u najstarijim narodnim lirskim pjesmama koledskim, dodolskim, kraljičkim i sličnim, u kojima se ponavlja samo jedna riječ u vokativu »koledo« u koledskim (189, 190, 191, 192), »oj dodo, oj dodole« u dodolskim (184, 185, 187), »leljo« u kraljičkim itd. Slične pripjeve nalazimo i u drugim starijim pjesmama, tako »jado« (348, 349), »vojno le« (45, 46, 86, 109), »le, le, leljo le« (375), »oj lado, oj« (288).

Tako se mogu ponavljati i imena drugih lica kojima se obraćamo: kad ja umrem, neno, + zovi mene, neno, + moje drugarice, + na poklon im, neno, + svi ašici moji, + mrtva ne dam, neno, + ljepotice Muja (346).

Mjesto čijeg imena mogle su se ponavljati i druge riječi koje je pjesnik htio iz nekih razloga da istakne. Uz imenicu koja se ponavljala mogao je stajati atribut ili su se mogle ponavljati i po dvije imenice s atributima, kao: Jelo le, Jelo, dobra devojko (199), Poj, Ajke, dušo moja, poj (333), S one stranc Morave, Bela Dudo, + s one strane Morave, + beo čador razapet, bela Dudo, + beo čador razapet. Devojka mi, Rado, kosu češlja, rode moj, + Kosu češlja, Rado, boga moli, rode moj (573), Pod noć pođo niz polje, + o jagnje moje, niz polje, + niz zelene livade, + oj jagnje moje, niz zelene livade (601), Zima prodje, dušica moja, a proleće dodje, + ptice poju, dušice moja, cvetaju ružice (546), Paun pase, trava raste, paun moj, paun moj, + pauna nam noge bole, »paun moj, paun moj« (267).

Često se pripjev može razviti u čitavu rečenicu i u čitavu strofu sastavljenu od nekoliko rečenica: Sidele su tri devojke, + Pave, đavle, ne gledaj me, + ne smiji se na me + jedna drugoj govorila: Pavle, đavle,

ne gledaj me, + ne smiji se na me (452), Pala magla na livadu, + razvijaj mi se, maglo razvijaj, + u toj magli tri devojke, + razvijaj mi se, maglo, razvijaj (449), U popove šćerice + crne mi oke kažu + živa mi Džano bila, + pogledaj me s njima, + a sad velim, ter velim, + sirotice moja (494).

*

Rekli smo da je vokativ oblik za dozivanje i obraćanje, a da se njime može izražavati i neka određena emocionalnost prema licu kojemu se obraćamo. Dakle, upotrebljavamo ga u dva značenja: nekoga upozoravamo da mu želimo nešto reći, i prema nekome izražavamo neke osjećaje.

Da vidimo sada gdje je granica između ta dva značenja vokativa, da li ih možemo odijeliti jedno od drugoga, u kojem slučaju i koje je od tih značenja primarno, a koje sekundarno. Da bismo odgovorili na to pitanje, treba se pozabaviti nekim pitanjima iz sintakse vokativa i pogledati kakvo je bilo njegovo prvotno značenje, a kakvo je njegovo značenje danas, i njegov odnos prema ostalim padežima, te što je to uopće vokativ.

Brugmann za vokativ kaže:

»Vokativ je u indoevropskom prajeziku imao karakter uzvika, povezanog uz neku konkretnu predodžbu.«² »Vokativ ne tvori dio rečenice, on je nominalni oblik nazivanja, ima izvjesnu samostalnost – možemo ga samog označiti kao rečenicu i upotrebljavati ili izoliranog, samog za sebe, na primjer, da koga dozovemo, ili ga možemo ostalom govoru pripojiti i umetnuti. Samo rijetko i samo u službi kojega drugog padeža vokativ se pripaja rečeničnom sklopu.«³

Vondrak za vokativ navodi:

»Dok ostali padeži stoje uvijek u nekom određenom odnosu prema pojedinim dijelovima rečenice, preuzima vokativ, tako reći, sam funkciju čitave rečenice, pri čemu on obično skreće pažnju onoga kome se obraćamo u određenom smjeru (prema onome tko govori).«⁴

Fortunatov u djelu *Poredbena nauka o jeziku* govori o vokativu:

»Govor kojim se izražavaju osjećanja može sadržavati u sebi i takve riječi koje ne ulaze u sastav rečenica, tj. uopće ne pripadaju govoru kao izražavanju misli. Takve su riječi uzvici (na primjer »ah«, »ej!«), i dozivni oblici riječi (na primjer »Ivane«). U vezi s prvima ja sam već rekao da su to znakovi jezika za izražavanje naših osjećanja. Što se tiče dozivnih oblika riječi, oni su takvi oblici govora, takve oznake za misli koje izražavaju želju govornika da pobudi prema sebi, prema svom govoru, pažnju lica koje se označuje dotičnom riječju, kao znakom za misao. Uzvici i dozivni oblici riječi mogu se skupa nazvati uskliknim oblicima riječi, to znači da usklikni oblici riječi čine takav odio govora (kojim se ništa ne izjavljuje) i koji ne tvori rečenice, to jest, kojim se ništa ne zaključuje.«⁵

² *Vergleichende Laut- Stammbildungs- und Flexionslehre der indog. Sprachen*, II. Bd., 2. T., Strassburg 1911, str. 651.

³ Isto, str. 465–466.

⁴ *Vergleichende Slavische Grammatik*, II Bd., Göttingen 1928, str. 225–226.

⁵ *Хрестоматия по истории языкознания XIX–XX веков*, Составил В. А. Звегинцев, Москва 1956, стр. 212.

Belić, govoreći o tome koje oblike riječi možemo nazvati padežima piše:

»Izgledalo bi da se pojmom deklinacije ovako definisanim isključuju iz njene sisteme nominativ i vokativ, t. zv. nezavisni padeži, jer se tim padežima ne obeležava nikakav odnos među samostalnom rečju i drugim rečima jezika. Zato sam rekao da padeži obično to znače, tj. ne uvek.

Što se tiče vokativa, već je često iznošena misao da on nije padež u smislu zavisnih padeža. Ima naučnika (kao što je Fortunatov i cela njegova škola) koji su nazivali vokativ – vokativnim ili dozivnim oblikom reči, koji ne predstavlja ništa drugo do uzvik, pri dozivanju, zaodeven u glasovni oblik kakvog imena ili naziva. Prema tome, vokativ je svrstavan u paradigmu imenica samo zato što je jedan oblik koji imenica može imati, a ne zato što je njen padež u pravom smislu te reči. Ima naučnika (Brugmann i dr. v. t. 114 i tamo navedenu literaturu) koji su u obliku vokativa gledali znak za celu rečenicu; i tada vokativ ne bi bio padežni oblik. Mi smatramo da se, pri funkcionalnoj definiciji padeža, i vokativ može smatrati padežnim oblikom; ali se prethodno moramo zadržati na prirodni nominativa.

I u nominativu i u svima ostalim padežima, isto onako kao i u vokativu, nalazi se samostalna reč upotrebljena u različnoj funkciji: u nominativu u samostalnoj funkciji u rečenici, bez obeležavanja ikakvih odnosa prema drugim rečima, kao središte rečenice prema kojemu se sve u njoj upravlja, kao upravna ili osnovna reč rečenice (isp. t. 136); u zavisnim padežima upotrebljava se samostalna reč u zavisnoj funkciji, tj. da se pomoću izvesnog odnosa u koji ona stupa kakva druga reč bliže odredi ili dopuni; najzad, u vokativu se ista samostalna reč upotrebljava u dozivnom obliku, kao znak za dozivanje (naravno, u vezi i sa intonacijom tog oblika).

Iz ovoga se vidi da nominativ obeležava samostalnu reč u rečenici kao subjekat, bez ikakve oznake zavisnog odnosa; a zavisni padeži obeležavaju samostalnu reč u rečenici sa oznakom zavisnog odnosa. Prema tome, i nominativ i zavisni padeži obeležavaju funkciju samostalne reči u rečenici: samostalnu i nesamostalnu funkciju. Zato sa te strane možemo nazvati nominativ također padežom, podrazumevajući pod padežom uopšte funkciju samostalne reči u rečenici. Ako podemo od toga da padeži predstavljaju samostalnu reč u izvesnoj funkciji u rečenici, samostalnoj i nesamostalnoj, onda bi vokativ predstavljao samostalnu reč u dozivnoj funkciji izvan rečenice. Prema tome, imali bismo trojakah padeža, ili trojaku upotrebu samostalne imenice u govoru: nezavisnu, koju predstavlja nominativ, i zavisnu, koju predstavljaju zavisni padeži, obe u rečenici, i jednu izvan rečenice: vokativ, koji predstavlja njen dozivni oblik.⁶

Kako vidimo, problemu vokativa se prilazilo s različitih strana. Postoje različita gledišta na njegov karakter, njegova svojstva i njegovu porijeklo.

Polazeći od navedenih primjera lirskih narodnih pjesama u prvom dijelu ovog članka, u kojima je vokativ uvijek povezan uz drugo lice, moglo bi se pretpostaviti da je vokativ padež u kojem je sadržan subjekt za drugo lice.

Po takvoj pretpostavci nominativ bi se odnosio samo na treće lice i bio bi padež subjekta, ako se subjekt nalazi u trećem licu (»Petar čita«), ako se subjekt nalazio u drugom licu, imenica bi se nalazila u vokativu (»Čitaš li, Petre?«⁷). Tako bismo mogli pretpostaviti da se u jeziku po samom obliku imenice moglo razlikovati lice subjekta – drugo (ti) »Petre«, – treće (on) »Petar«.

⁶ O jezičkoj prirodi i jezičkom razvitku, Beograd, 1941., str. 196–197.

⁷ Vidi o interpunkciji uz vokativ ovdje na strani 399.

Moglo bi se uzeti da je u jeziku, prije nego se osamostalila kategorija ličnih zamjenica, postojao i posebni lični imenički oblik za prvo lice, koji se kasnije poistovjetio s ličnom zamjenicom za prvo lice. Ali takav oblik nije bio u jeziku prijeko potreban, jer je prvo lice samo jedno, te je uvijek bilo određeno ličnim nastavkom glagola za prvo lice (čitam, čitao sam, čitat ću).

»... prema ontologiji Bantu plemena, čovjek je centar stvorenog svemira... Bantu smatra sve ono što postoji bilo kao silu koja utječe, bilo, naprotiv, kao silu koja je pretrpjela utjecaj, stranu njegovu životu ili vezanu s njegovim životom. Sve je shvaćeno prema ontološkoj relaciji njegova bića sa svim drugim bićima... oni su (tj. glagoli, m. o.) određeni unutrašnjom logikom života »muntu«... Glagol nije pasivna fotografija radnje kao takve.«⁸

Dakle, prije infinitiva postojao je prezent. Prvo je lice bilo samo jedno, ono je moglo biti određeno samim glagolom. Drugih lica je moglo biti više, njih je uz oblik glagola trebalo odrediti i oblikom imenice, a trećih lica je bilo najviše, – tu je imenica bila najčešća.

Tko je prvo lice, bilo je uvijek jasno iz situacije, tako da ni danas uz lične zamjenice za prvo lice ne stavljamo skoro nikada imenicu, jer je osoba koja je prvo lice obično poznata iz situacije.

Ako se prvo lice našlo u takvoj situaciji u kojoj je bilo potrebno istaći tko je vršilac radnje (u tami, iza vrata), ono je, da se nazove, moglo imitirati druge osobe, kada govore o njemu i poslužiti se nominativom: »Tko je?«, »Ja!«, »Tko ja?«, »Petar!«.

Iznoseći neku karakteristiku osobe ili pojma, konstatirajući nešto, što se na njih odnosi, uvijek moramo gledati kroz prizmu osobe, koja do tičnu karakteristiku ili konstataciju iznosi. U rečenici: »Ja, Petar, čitam« poistovjećavamo osobu, koja nešto izražava (ja) sa nazivom pojma, o kojem se u rečenici govori (Petar) – oni su jedno – isto. U rečenici: »Ti, Petre, čitaš« označujemo, da se osoba, koja vrši konstataciju (ja) direktno obraća drugoj osobi (ti), o kojoj se u rečenici nešto izražava i koju određujemo imenicom »Petre«. U rečenici: »Petar čita« označujemo, da osoba, koja vrši konstataciju (ja), saopćava nešto o nekom pojmu (on), koji leži izvan prvog i drugog lica (ja, ti), a koji je određen imenicom »Petar«.

Dakle, kako vidimo, kategorija je lica usko povezana uza subjekt rečenice. U subjektu mora uvijek biti jasno odražen odnos osobe, koja iznosi određenu konstataciju prema samome pojmu, koji se označuje kao subjekt. Zato svaki subjekt treba da sadrži u sebi dva elementa: kategoriju lica i naziv određenog pojma, o kojemu se nešto saopćava.

Različit odnos osobe, koja nešto izražava, prema drugim osobama mogao se istaći i subjektom i predikatom. On je jednako bio sadržan u imeničkim i glagolskim oblicima, koji su glavna sredstva izražavanja subjekta i predikata. Subjekt i predikat su mogli biti samo oni imenički

⁸ Tempels, citat iz knjige P. Guberine, *Povezanost jezičnih elemenata*, Zagreb 1952, str. 89. i 386.

i glagolski oblici u kojima je jasno bila određena kategorija lica. Kosi padeži nemaju posebnih oblika za razlikovanje lica »u zavisnim padežima upotrebljava se samostalna reč u zavisnoj funkciji, t. j. da se pomoću izvesnog odnosa u koji ona stupa kakva druga reč bliže odredi ili dopuni«. ⁹ Zato kosi padeži obično nisu subjekt rečenice. Posebnih oblika za razlikovanje lica nemaju ni pridjevi, brojevi, pridjevske zamjenice i nepromjenljive riječi, pa se i oni jedino supstantivizirano upotrebljavaju kao subjekt rečenice. Isto tako predikat rečenice ne mogu biti oni glagolski oblici kojima se ne razlikuju lica (čitati, čitajući). Ako uzmemo rečenicu: »Petar čita«, tada je ona u svakom licu mogla drugačije glasiti:

U prvom licu: Čitam.

U drugom licu: Petre čitaš.

U trećem licu: Petar čita.

U rečenici »Čitam« samim oblikom glagola bilo je označeno da osoba koja vrši konstataciju zaključuje nešto sama o sebi. Dakle, pojam prvog lica je bio izražen samim glagolskim oblikom »čitam« (ja čitam). U rečenici »Petre čitaš« pojam drugog lica je bio izražen kako oblikom imenice »Petre« (ti Petre), tako i oblikom glagola »čitaš« (ti čitaš). U rečenici »Petar čita« lice je također bilo izraženo i imeničkim oblikom »Petar« (on Petar) i glagolskim oblikom »čita« (on čita).

Za takvu pretpostavku mogli bismo uzeti da su postojala dva nezavisna padeža za izražavanje subjekta rečenice, jedan za treće, a jedan za drugo lice, a ne samo jedan, kako mi to danas uzimljemo.

NEZAVISNI PADEŽI	za 1. lice	za drugo lice	za 3. lice
	?	VOKATIV	NOMINATIV
	*	Petre	Petar
ZAVISNI PADEŽI	Odnose se na treće lice (nominativ)		

Lice se kao zajednička karakteristika imenica i glagola, osnovnih vrsta riječi koje tvore rečenicu, osjećalo jednim od njegovih elemenata i nije još bilo samostalno izraženo u zasebnoj morfološkoj kategoriji ličnih zamjenica. Ono je još uvijek bilo nerazdvojivo povezano uz leksičko značenje pojedinih riječi, pa će se tek kasnije osjetiti i potreba u jeziku da se kategorija lica i posebno izrazi. (U našem jeziku su uza

⁹ A. Belić, o. c., str. 197.

značenja imenice nerazdvojivo povezane kategorije broja i padeža, dok su se u nekim germanskim i romanskim jezicima te kategorije odijelile u posebne morfološke jedinice).

Kada se je u jeziku osjetila potreba da se kategorija lica posebno izrazi, stvorene su i posebne riječi – lične zamjenice, kojima je ta jezična pojava i materijalizirana.

*

U početku se lične zamjenice za prvo, drugo i treće lice ne sklanjaju i imaju samo jedan oblik (današnji nominativ – vokativ). Oblici kosih padeža ličnih zamjenica sekundarna su tvorevina.

Kada su se u jeziku već razvile određene riječi za oznaku pojedinih lica, imenički oblici počinju gubiti sposobnost oznake lica. Najprije se mogao izgubiti posebni oblik imenice za izražavanje prvog lica izjednačivši se s nominativom, a zatim se počinje polagano gubiti i oblik imenice za izražavanje drugog lica – vokativ.

Nominativ se u jeziku osjećao jačim oblikom, jer se puno češće upotrebljavao od oblika za prvo i drugo lice. Dok prvo i drugo lice mogu biti samo živa bića, svjesne, razumne osobe, dotle u kategoriju trećeg lica ulazi čitav živi i neživi svijet, koji je izvan osobe koja vrši neku konstataciju i osobe kojoj se ta konstatacija saopćava. Dakle, u kategoriju trećeg lica ulazi kategorija živosti i neživosti, koja je strana prvom i drugom licu. Jedino personificirani mogu se predmeti, pojave, biljke i životinje upotrebljavati u prvom i drugom licu.

Isto tako i kategorija roda ulazi u kategoriju trećeg lica, a strana je kategoriji prvog i drugog lica (usp. ja, ti: on–ona–ono).

Budući da smo bili neprestano u situaciji da se izražavamo o pojmovima u svijetu koji nas okružuje i da se u najvećem broju slučajeva nismo mogli obratiti pojmu direktno (»Riba plivaš«), to smo saopćavajući određenu konstataciju u vezi s dotičnim predmetom morali i imeničkim oblikom –nominativom – istaknuti da se radi o trećem licu (»Riba pliva«, –ona– riba). Kako je takvih odnosa u jeziku bio vrlo velik broj, to se oblik imenice za treće lice stalno čuo, bio je vrlo jak, dok se u obliku za prvo lice mogla da upotrebljava samo jedna imenica. Ako sam ja Petar, to je jedino ta imenica mogla za mene imati oblik prvog lica i nijedna druga više, te se upravo zbog toga mogla vrlo lako izjednačiti s novonastalim zamjeničkim oblikom za prvo lice – »ja«, jer je označavala potpuno isti pojam – osobu koja govori.

Posebno izdvojena kategorija drugog lica iz značenja imenice pružila je prvom licu također velike pogodnosti, jer se je sada prvo lice moglo direktno obraćati drugoj osobi, a da uopće ne spominje njeno vlastito ime, bez obzira da li ga zna ili ne, pa se tako lična zamjenica za drugo lice, zamjenjujući imenicu u vokativu, upotrebljavala uvijek kada je lice kome se obraćamo bilo prisutno, i kada nije moglo doći do zabune u osobi kojoj se obraćamo.

*

Da se nominativ upotrebljavao samo uz treće lice i da je njegova upotreba uz prvo lice sekundarna, možemo se vrlo lako uvjeriti. U rečenici »Petar čita« nije nam potrebno da posebno odredimo lice subjekta ličnom zamjenicom za treće lice, jer se ono potpuno jasno razabire iz samog oblika imenice – nominativa. – Nitko ne će reći da u toj rečenici imenica »Petar« označuje prvo ili drugo lice, već se samo po sebi određuje da subjekt »Petar« može označivati samo treće lice on – Petar. Ali u rečenici »Petar čitam« osjećamo da nešto nedostaje. To nije dovoljan glagol da se odredi lice, jer su se u jednoj rečenici pomiješala dva lična oblika koja označuju različita lica. Zato moramo pokazati da subjekt »Petar« nastupa tu u svom sekundarnom značenju ličnog imeničkog oblika za prvo lice i pojačati elemenat prvog lica tako da uz imenicu »Petar« postavimo i ličnu zamjenicu za prvo lice: »Ja, Petar, čitam.«

Jezici u kojima se izgubio posebni oblik za vokativ stavljaju uz imenicu u nominativu ličnu zamjenicu za drugo lice da pokažu da se imenica nalazi u vokativu.

Uzmimo na primjer njemačku rečenicu »Peter liest das Buch«, koju prevodimo »Petar čita knjigu«, i usporedimo je sa rečenicom »Du, Peter, liest das Buch«, koju prevodimo »Ti, Petre, čitaš knjigu«. Lična zamjenica »ti« pokazuje da se nominativ (imenički oblik za treće lice) upotrebljava u drugoj rečenici u svojoj novoj funkciji – vokativu (imeničkom obliku za drugo lice). Isto je i u ruskom jeziku, gdje se posebni oblik za vokativ izgubio. U rečenici: «Пётр читал книгу» imenicu »Petar« prevodimo nominativom: »Petar je čitao knjigu«, a u rečenici: «Ты, Пётр, читал книгу» imenicu »Petar« prevodimo vokativom: »Ti si, Petre, čitao knjigu«.

Interesantno je tu pojavu pogledati i u našem jeziku u slučajevima u kojima se vokativ po obliku potpuno izjednačio s nominativom i gdje se razlika između nominativa i vokativa može odrediti samo po ličnoj zamjenici ili po glagolskom obliku koji uz takvu imenicu stoji. Ako uzmemo za primjer rečenicu: »Rani konja Radivoje« (uraniti) i označimo da se glagol u rečenici nalazi u trećem licu jednine prezenta (on rani), imenica »Radivoje« će biti u nominativu, a ako uzmemo da se glagol nalazi u drugom licu jednine imperativa (ti rani), imenica »Radivoje« će se nalaziti u vokativu. (Usporedi: »Rani konja Radivoje, + Devojke te pretekoše«, (200) sa – devojke ga pretekoše).

U primjeru »Odvi se Mare od roda« možemo imenicu »Mare« smatrati i nominativom i vokativom prema tome u kojem ćemo glagolskom obliku uzeti da se nalazi glagol uz nju: u drugom lice jednine imperativa (ti se odvi = vok. Mare), u drugom licu jednine aorista u upitnom obliku (da li se odvi = vok.: ti Mare) ili u trećem licu jednine aorista u izjavnom obliku (ona se odvi = nom. Mare). U pjesmi po drugom stihu određujemo tačno glagolski oblik: »Odvi se Mare od roda, + kakono pčela od roja« (58), (pčela – pčelo).

U stihovima: »Tavna noći, puna ti si mraka, + Srce moje još punije jada« (318), imenicu »srce« u drugom stihu možemo smatrati i za nominativ i za vokativ. Tačan padež bismo mogli odrediti jedino onda kada bismo znali u kojem se licu nalazi glagol koji dolazi uz imenicu (je, si). Često puta u takvim i sličnim primjerima nije dovoljno sama vokativna intonacija da nam odredi padež, jer se nerijetko ona mnogo približuje rečeničnoj intonaciji izjednačujući i s te strane nominativ i vokativ. Navedena dvoznačnost je moguća jedino u slučaju kad se uz oblik imenice i oblik glagola u drugom i trećem licu ne razlikuje.

Kako se oblik nominativa sve više širio na račun imeničkih oblika za prvo i drugo lice te najprije potisnuo imenički oblik za prvo lice a zatim u nekim jezicima i vokativ, osjećaj postojanja lica kod imenica se u nama sve više gubio, tako da mi danas ni vokativ više ne osjećamo kao imenički oblik za drugo lice, već ga nazivljemo padežom obraćanja, dozivanja, vanrečeničnim padežnim oblikom, nismo sigurni da li da ga svrstamo u zavisne ili nezavisne padeže itd.

*

Kad po oblicima imenica nismo više mogli razlikovati lica, onda se kategorija ličnih zamjenica u odnosu na lica sve više pomicala prema glagolima, kod kojih se nezavisno od zamjenica isto kao i kod imenica po samom obliku moglo odrediti lice (čitam, čitaš, čita). Zamjenice i glagoli se u odnosu na lica sve više zbližuju, tako da mi danas po našem jezičnom osjećanju lica svrstavamo uz kategoriju glagola i kategoriju zamjenica, a ne više uz kategoriju imenica.

*

Razlikovanje se lica po današnjem jezičnom osjećanju odalečilo od kategorije imenica, ali se još čvrsto sačuvalo uza subjekt, pa je oznaka lica u rečenici jednako karakteristična kako za predikat tako i za subjekt.

Upravo one glagole nazivljemo bezličnim uz koje nije u rečenici naveden subjekt, jer je ili nepoznat, ili previše uopćen, ili iz bilo kojeg drugog razloga neizrečen, iako ti glagoli uvijek stoje u trećem licu.

Subjekt je puno određeniji, ako se odnosi na prvo ili drugo lice (osobu koja govori ili osobu kojoj se govori), zato i ne govorimo o besubjektivnim rečenicama i o bezličnim glagolima uz prvo i drugo lice u rečenici, gdje imenica nije izrečena (Čitam, Čitaš). Tu su zamjenice mogle prividno zamijeniti subjekt, dok je u trećem licu to bilo nemoguće. Subjekt za treće lice je prema prvom i drugom licu bio puno neodređeniji, mogao je u sebi obuhvatiti najrazličnije pojmove, mogao se i posve izgubiti, pa ga stoga nismo mogli poistovjetiti s trećim licem, označivši ga zamjenicom za treće lice, kako smo to napravili kad se subjekt nalazio u prvom ili drugom licu. »Ono o čemu se nešto govori« bilo je puno neodređenije nego »onaj koji nešto govori« ili »onaj

kojemu se nešto govori«. Stoga i govorimo o bezličnim glagolima samo uz treće lice, iako je tu lice potpuno tačno određeno, samo ne poznajemo osobu, predmet ili pojam o kojem, kao o trećem licu, donosimo neku konstataciju.

*

Da ilustriramo povezanost vokativa s drugim licem, navest ćemo nekoliko primjera iz narodnih pjesama.

Često u narodnim pjesmama dolaze vokativ i lična zamjenica za drugo lice skupa: »Čarna goro, puna ti si, lada + Srce moje, puno ti si jada« (567).

Puno su češći primjeri gdje se uz vokativ ne ponavlja lična zamjenica »ti«. Naročito je to čest slučaj u imperativu gdje se uz vokativ lična zamjenica rijetko ponavlja: »Jadna Mare činiš mi se gruba« (709), »Barjaktaru gospodine, dobro došao« (30), »O junaci i gospodičici, + ja ne mogu svima biti ljuba« (424), »Malo selo što si neveselo« (739), »Oj meseče, moj noćni putniče« (739), »Đurđev danče, kad mi opet dođeš (405), »Igraj kolo, a ne gledaj na me« (517), »Sarajevo cvalo ne rodilo« (436).

Kao što vidimo, vokativ se u svim navedenim primjerima odnosi na drugo lice, a ni u jednom na prvo ili treće. Prema tome možemo vrlo lako pretpostaviti da oblici ličnih zamjenica za drugo lice (vi, ti) nisu nominativi već voktivi. Lične zamjenice za drugo lice uopće nemaju oblika za nominativ, kao što ni zamjenice za treće lice nemaju oblika za vokativ. Ali kako i oblik lične zamjenice za prvo lice nazivamo nominativom, a on to zapravo nije, tako bismo i oblike »ti«, »vi« mogli nazvati nominativima, budući da sve te zamjenice često preuzimlju na sebe funkciju subjekta koji je danas kod imenice povezan uz oblik nominativa. Ali u nekim našim gramatikama lične zamjenice za drugo lice imaju i oblik nominativa i vokativa (ti, vi), te tako zapravo imaju jedan padež više od ostalih ličnih zamjenica. Moje je mišljenje da bismo oblike tih zamjenica mogli bilježiti samo u vokativu, a što se one danas bilježe i u nominativu i u vokativu dokazuje dvostruku funkciju koju vokativ danas u jeziku vrši. On se osjeća i kao padež subjekta i kao oblik za obraćanje i dozivanje.

Rijetko u našem jeziku lična zamjenica za drugo lice stoji uz imenicu u nominativu. To se događa kada je imenica u nominativu uz ličnu zamjenicu za drugo lice upotrijebljena u predikatnom značenju kao: »Ti, udarnik, pa tako govoriš«, »Vi, braća, pa se ne slažete«. Ovdje su imenice udarnik i braća upotrijebljene u predikativnom značenju: »Ti si udarnik, pa tako govoriš«, »Vi ste braća, pa se ne slažete«, usp.: »Ti, udarniče, tako govoriš«, »Vi se, braćo, ne slažete«.

Možemo uzeti da je imenica u takvim i sličnim primjerima upotrijebljena i u atributivnom značenju analogijom prema navedenim primjerima iz njemačkog, ruskog i dr. jezika. (»Pazi ti, drug, što govoriš«). Prema tome bismo deklinaciju ličnih zamjenica mogli prikazati ovako:

<i>Nominativ</i>	ja	–	on	mi	–	oni
<i>Genitiv</i>	mene	tebe	njega	nas	vas	njih
<i>Dativ</i>	meni	tebi	njemu	nama	vama	njima
<i>Akuzativ</i>	mene	tebe	njega	nas	vas	njih
<i>Vokativ</i>	–	ti	–	–	vi	–
<i>Lokativ</i>	meni	tebi	njemu	nama	vama	njima
<i>Instrumental</i>	mnom	tobom	njime	nama	vama	njima

Kako je došlo do toga da se vokativi »ti« i »vi« smatraju oblicima za nominativ, a ne oblicima za vokativ?

Kad se vokativ zbog posebne dozivne intonacije koja uz njega dolazi počeo odjeljivati od ostalog dijela rečenice i smatrati nečim zasebnim, odvojenim od rečenice, služba se subjekta počela pripisivati ličnim zamjenicama za drugo lice, uz koje je vokativ uvijek dolazio. Odjeljivanju vokativa–subjekta od rečenice pomogli su i oni slučajevi u kojima vokativ sam za sebe čini rečenicu (vidi dalje). Kad smo već lične zamjenice za drugo lice označili za subjekt, a subjekt se uz »ja« i »on« nalazio u nominativu, tada su se i oblici »ti« i »vi« počeli smatrati nominativima, premda se i ti oblici intonacijski odvajaju od ostalog dijela rečenice, iako slabije od imenice u vokativu, pogotovo kada s njom skupa u istoj rečenici dolaze.

Pri tome se apozicija, imenica u vokativu, nije više slagala u padežu sa subjektom, zamjenicom u nominativu. Tako u primjerima: »Sejo moja, ti si jošte luda« (430) i »Čarno goro, puna ti si lada« (567) za apozicije »sejo« i »goro« kažemo da su vokativi, a subjekt »ti« bi trebalo da bude nominativ.

Kako uz drugo lice vrlo rijetko dolazi imenica u nominativu, a skoro uvijek imenica u vokativu, to mi za subjekt uz drugo lice gotovo uvijek kažemo da je sakriven. Tako na primjer kažemo, da je subj. sakriven i u rečenicama: »Bože pomози« i »Petre čitaj«, dok za rečenice »Pomoz' bog« i »Petar čita« kažemo, da su im subjekt imenice »bog« i »Petar«.

Uobičajeno je da se mjesto zamjenice traži imenica mjesto koje zamjenica stoji, ako hoćemo da doznamo tko ili što vrši radnju u rečenici, a u ovakvim slučajevima mi postupamo obratno. Tražimo zamjenicu da označimo imenicu, te tu zamjenicu uzimljemo kao subjekt rečenice.

Bolje je ako u takvim slučajevima na oblike »ti« i »vi« gledamo kao na vokative, a ne kao na nominative, i ako ih smatramo za subjekt samo ondje gdje u rečenici zamjenjuju imenicu (Ti čitaj) pa ne nastojimo u svakom slučaju i pod svaku cijenu da od njih stvaramo subjekte i u onim rečenicama u kojima tih oblika nema (Petre čitaj), već da kao subjekte u takvim slučajevima uzimamo stvarne, faktične subjekte, tj. imenice u vokativu. Jer po istoj bismo logici zamjenicu za treće lice mogli izdvajati kao subjekt uz imenicu u nominativu, pa bismo došli do zaključka da postoje samo tri subjekta, »ja«, »ti«, »on«, dakle poistovjetili bismo subjekt s licem.

Subjekt i predikat slagali su se u rodu, broju i licu, pa nam upravo ta kongruencija omogućuje da ne ponavljamo subjekt, jer ga po rodu, broju i licu glagola možemo odrediti. Ali da jednu od tih odredbenih kategorija subjekta nazivamo subjektom, to opet nije ispravno, iako se takva praksa ukorijenila u gramatikama vrlo velikog broja jezika.

Na jednom satu nastavnik je objašnjavao učenicima osnovne pojmove o subjektu i predikatu. Poslije rastumačenog gradiva učenici su dobili tekst u kojem su morali pronaći subjekt i predikat. Tekst je počinjao rečenicama. »Majka je kupila šljiva i postavila ih na pladanj. Stajale su pokraj stola, na jednoj stolici. . . .« Analizirajući drugu rečenicu »Stajale su pokraj stola, na jednoj stolici«, učenici su rekli da je subjekt u njoj »šljive«, a nastavnik je odgovorio: »Ne! Subjekt je u toj rečenici sakriven. Subjekt je *one*. On je sadržan u predikatu »stajale su«. – Učenici su nastavili analizu, zadovoljivši se odgovorom nastavnika da subjekt nije »šljive«, već da je on sadržan u predikatu »stajale su«. A da li je učiteljev odgovor ispravan i da li je stvarno subjekt sadržan u predikatu »stajale su«? Isto tako bi u tom predikatu mogli biti sadržani i drugi subjekti, kao »majka« i »pladanj«, da je rečenica na primjer glasila: »Stajala je pokraj stola« (– majka), ili »Stajao je pokraj stola« (– pladanj), što nam nikako ne dokazuje da je subjekt sadržan u predikatu, već da predikat, slažući se sa subjektom u rodu, broju i licu, pokazuje na subjekt. Jer po predikatu ne bismo mogli odrediti subjekt da nam nije poznata prva rečenica. Mjesto o šljivama, majci, i pladnju moglo se isto tako u prvoj rečenici govoriti o kruškama, sestri i bokalu ili o bilo čemu drugome, pa ne možemo reći da je sve to sadržano u predikatima »stajale su«, »stajala je«, »stajao je«.

Ali ako uzmemo da u gornjim rečenicama subjekti mogu biti »one«, »ona«, »on«, tada je stvarno subjekt sadržan u predikatu, jer je samim glagolskim oblikom određeno lice, rod i broj u kojima se predikat nalazi (stajale su = – treće lice, – množina, – ženski rod, stajala je = treće lice, – jednina, – ženski rod, stajao je = treće lice jednine, – muški rod). Kategorija trećeg lica je sadržana u samom glagolskom obliku, isto tako kao i kategorija roda i broja, pa je potpuno određena i bez lične zamjenice za treće lice »one«, »ona«, »on«, dakle, subjekt bi bio stvarno sadržan u predikatu. Ali, da li bismo mi mogli znati tko su to »one«, »ona«, »on«, o čemu se u rečenici govori i na što se odnosi kategorija trećeg lica – da naziv predmeta na koje se ona odnosi nije izrečen u prvoj rečenici?

Zato bismo zgodnije mogli reći da glagolski oblik svojim licem, rodom i brojem uvijek pokazuje na subjekt, nego da kažemo da predikat sadržava u sebi subjekt.

Tko bi iz rečenice »Osramotili ste oca!« mogao odrediti subjekt te rečenice? Ako je subjekt »vi«, tko je tada taj »vi« koji je osramotio oca? Mi iz glagolskog oblika možemo samo zaključiti da je subjekt drugo lice, dakle osoba kojoj se prvo lice direktno obraća, i ništa više.

Ne znamo čak niti to da li se prvo lice obraća jednoj ili većem broju osoba. Gramatika se zadovoljava odgovorom »Subjekt je vi« i dalje ne istražuje. Nije važno da li se prvo lice obraća učenicima, kćerima, zidarima, rođacima, jednome ili više njih, i tako dalje. Subjekt je u toj rečenici »vi«, i forma je zadovoljena! Ali »vi« kao »vi« u životu ne postoji. Iza »vi« treba uvijek da se nalazi osoba ili predmet na koji se taj »vi« odnosi (vi učenici, vi kćeri, vi zidari, vi rođaci). No gramatika ne priznaje da imenica u vokativu, uz koju najčešće dolaze »ti« i »vi«, može biti vršilac radnje – dakle subjekt u rečenici. Subjekt su u takvim slučajevima zamjenice »ti« i »vi«, a imenica u vokativu nije dio rečenice.

Zato se u novije vrijeme pojavljuje tendencija da se uz logički i gramatički subjekt uvedu i neki drugi termini, kako bi se označilo faktično stanje u jeziku, od kojeg se formalna gramatika prilično odalečila, tako »faktični subjekt«, »psihološki subjekt«, »formalni subjekt« itd.

Možda je tu najbolje rješenje da u odnosu na subjekt ne uvodimo nikakav novi termin, već da definiciju postojećih termina – zapravo jednog jedinog termina »subjekta« preciziramo i dopunimo »Subjekt treba da u sebi sadržava dva elementa: kategoriju lica i naziv određenog pojma o kojem se nešto govori.

Za ilustraciju još jedan primjer. Analizirajući odlomak teksta u Goranovoj pripovijeci *Mrak na svijetlim stazama*, nailazimo na ovakvu složenu rečenicu: »Zori, pšeničice, zrnajte, bradonjice, zlatite se, mili! – sipio je njegov šapat na ljetinu kao kišica, koja ublažava nanesenu bol.«¹⁰ Kad su učenici na zahtjev nastavnika da odrede subjekte u gornjim rečenicama odgovorili da je subjekt u prvoj rečenici »pšeničica«, u drugoj »bradonjice«, a u trećoj »mili«, nastavnik im je rekao: »Imenicu „pšeničica“ u nominativu nemamo. „Pšeničice“ – to je vokativ. Isto su tako vokativi i imenice „bradonjice“ i „mili“, zato je subjekt u prvoj rečenici „ti“, a u drugoj i trećoj „vi“, a imenica „pšeničice“, „bradonjice“ i „mili“ su riječi koje nemaju nikakve gramatičke veze s rečenicom. To su vokativi, dakle oni stoje samostalno i nezavisno i nisu gramatički povezani s ostalim dijelovima rečenice, te se zato, kako vidite, i odvajaju zarezom od ostalih dijelova rečenice.«

*

Vokativ se po današnjim pravilima interpunkcije uvijek odvajao od ostalih dijelova rečenice zarezom, bez obzira da li se nalazio na početku, na kraju ili u sredini rečenice i bez obzira na njegovo značenje.

Budući da se upravo sada uvodi u naš pravopis logička interpunkcija, moglo bi se i u pisanju interpunkcijskih znakova uz vokativ dozvoliti više slobode.

¹⁰ *Izabrana djela*, Zagreb, 1951, str. 77. interpunkcija prema knjizi.

Kao osnovni kriterij za pisanje interpunkcijskih znakova uz vokativ mogla bi se uzeti vokativna intonacija (više o vokativnoj intonaciji vidi dalje). Ako se dozivna ili upitna intonacija vokativa stapa s rečeničnom intonacijom, uz vokativ ne bi trebalo pisati zarez. Ako se vokativ intonacijom odvajaju od rečenične intonacije, njega bi trebalo odvajati zarezima. Budući da se vokativna intonacija može mnogo razlikovati stepenom obraćanja i emocije, uz vokativ bi se uz zarez, u emocionalno i dozivno naglašanim dijelovima teksta, moglo dopustiti pisanje i upitnika i uskličnika. Ako se vokativ nalazi na kraju rečenice, iza njega bi se mogla pisati tačka, upitnik ili uskličnik. Kako se vokativ, i kada sadržava subjekt rečenice, može intonacijski razlikovati od ostalog dijela rečenice, to bismo i tu mogli interpunkciju prilagoditi vokativnoj intonaciji – većem ili slabijem stepenu emocije koji je u intonaciji sadržan. Ako se vokativ intonacijom i ne razlikuje od rečenične intonacije, mogao bi se odvajati zarezom kada se poklapa s rečeničnim predahom.

Kada je lična zamjenica »ti« naglašena, i nju bi trebalo odvajati zarezom. Ako iza nje dolazi enklitika (ti si), zarez bi se pisao iza enklitike. U kategoriji drugog lica predikativno shvaćene dijelove rečenice trebalo bi uvijek odvajati zarezom.

Navest ćemo nekoliko rečenica, čiji ćemo različiti izgovor svaki put drugačije označiti zarezom, tačkom, upitnikom i uskličnikom.

Ja to braćo više ne mogu gledati. Ja to! braćo više ne mogu gledati. Ja to, braćo, više ne mogu gledati. Ja to više ne mogu gledati, braćo. Braćo! krenite svi za mnom. Kuda ste se zaputili, braćo?

Čitaj sine nešto glasnije. Čitaj sine, nešto glasnije.

Je li majčice gotov ručak? Ne tuguj više majčice. Je li gotov ručak, majčice? Majčice, je li gotov ručak? Majčice! pogledaj ga samo.

Kako si prošao Ivane? Ivanc, donesi čašu. Ivane! donesi čašu. Ivane? kako to izgledaš? Ivanc, Petre, i ti! Luka, uzmite svoje stvari i krenite za mnom.

A ti, vole, kućo moja. A ti vole, kućo moja. A ti! vole, kućo moja. A ti, vole! kućo moja!

Oj višnje višnjice, digni gore grane. Oj višnje, višnjice, digni gore grane. Oj djevojko dušo moja. Oj djevojko, dušo moja. Oj djevojko – dušo moja, Oj! djevojko dušo moja. Marija sestro rođena. Marija, sestro rođena. Marija! sestro rođena? Marija! sestro rođena!

U drugom dijelu ovog prikaza upotrebljava se ovdje spomenuti način interpunkcije da se izbjegne mehaničko odvajanje vokativa zarezima. Znakovima interpunkcije nastojalo se u drugom dijelu što je moguće više približiti se »jezičnim vrednotama«¹¹ i što je moguće više naglasiti razliku u vokativnoj i rečeničnoj intonaciji, u intenzitetu vokativne intonacije i u pauzi koja iza vokativa slijedi, tako da čitalac odmah

¹¹ Vidi ovdje u navedenim radovima P. Guberine.

može odrediti pretpostavljeni stepen vokativne intonacije. U prvom se dijelu prikaza vokativ uvijek odvađa zarezima, kako je to pravopisom određeno.

*

Kada smo označili vokativ kao subjekt za drugo lice, i lične zamjenice za drugo lice »ti« i »vi« kao vokative, mogli bismo pogledati da li je vokativ uvijek padež subjekta, ili on u rečenici može da vrši i neku drugu službu.

Ako vokativ stoji uz imperativ, onda je on uvijek subjekt rečenice. To možemo povezati sa još nekim karakterističnim osobinama imperativa u odnosu na vokativ i na kategoriju drugog lica. Uz drugo lice jednine i uz prvo i drugo lice množine imperativa nikada ne može stajati imenica u nominativu, već samo imenica u vokativu.

1. I. —	1. I. čitajmo braćo
2. I. čitaj brate	2. I. čitajte braćo
3. I. neka čita brat	3. I. neka čitaju braća

Stariji oblik za treće lice jednine imperativa bio je jednak obliku drugog lica, samo što je uz njega stajala imenica u nominativu, a ne u vokativu, kao uz drugo lice: »čitaj brat«, (usp. pomoz bog). Imenicama u nominativu i u vokativu razlikovalo se drugo lice imperativa od trećeg u jednini, ali kada se vokativ počeo oblikom izjednačivati s nominativom, razvio se za treće lice imperativa novi oblik »neka čita«.

Jedan oblik za sva tri lica jednine ima danas i historijski imperativ. Oblike drugog lica imperativa (čitaj) nalazimo i uz prvo i uz treće lice kada imperativ ne znači zapovijed, već se njime pričaju prošli događaji. Maretić kaže: »U narodnim pripovijetkama drugo lice singulara imperativa uzima se često za subjekte prvog i trećeg lica singulara i plurala za prošle događaje, tj. znači isto što i historički prezent ili aorist ili perfekt, pa ga možemo zvati historički imperativ: Dijete spopadne bukvu, pa povuci tamo, pa povuci amo, ali ne može da je iščupa. Ona skine svoju pletivaču, a mi s konja svoje vreće pa puni i mjeri, dok napunimo vreće.«¹² Analogijom prema prvom i trećem licu mogli bismo pripovjedački imperativ upotrijebiti i u drugom licu.¹³

Treba još istaknuti najobičniju upotrebu vokativa uz imperativ, tako da ga uz imperativ nalazimo u dvostruko više primjera nego uza sve ostale glagolske oblike skupa. Uz imperativ je vokativ, kako smo već rekli uvijek subjekt rečenice: »Skoči kolo da skočimo« (259), »Majko moja oženi me mlada« (52), »Zbogom ostaj rumena ružice« (725), »Boluju dušo, al nemoj umreti« (386), »Moli boga moja vjerna ljubo« (634),

¹² *Gramatika i stilistika hrvatskog ili srpskog književnog jezika*, Zgb., 1931, str. 536.

¹³ Vidi M. Pešikan, »O nekim specifičnostima u upotrebi pripovjedačkog imperativa«, *Naš jezik*, knj. 7. Nova serija, sv. 5-6 (1956) o, str. 153-156.

»Ustaj more, Ljutica Bogdanc« (724), »Ustani gore Lazare« (466), »Tiho jašte, gospodo svatovi« (718), »Daj devojko, jedno oko« (589), »Ljub' i mene, momče neženjeno« (302), »Oj Cetinjo, tiha vodo ladna + tiho teci, sela ne zanesi« (373), »Oj devojko, oj milena, + sedi meni kraj kolena« (582).

Ako se vokativ nalazi uz neki drugi glagolski oblik, onda on može biti subjekt, a može sačinjavati čitavu rečenicu. Navest ću nekoliko primjera u kojima je vokativ subjekt u rečenici – uz prezent, perfekt, aorist i futur. Glagol stoji uvijek u drugom licu: »Oj devojko, brigo materina + sve se brineš, udati se ne ćeš« (781), »Prvijenče gospodine, dobro došao« (30), »Oj devojko, imaš li dragoga?« (305), »Draga moja, jesi l' se udala?« (564), »O moj Mijo, gde si sinoć bio?« (324), »Oj devojko plava peruniko, + jesi l' moga konja napojila?« (441), »Kovilje i rano bosilje + što si zeleno, + tako poleglo?« (14) + Oj orlovi orlovi, letiste li visoko?« (70), »Lepa Pavo očes poći za me?« + Lepi Rade šta ćeš dati za me?« (355).

Ako vokativ nije subjekt u rečenici, tada on tvori zasebnu rečenicu. Naime, u takvim se slučajevima predikat rečenice izgubio, jer je njegovo značenje bilo jasno iz same situacije, sama dozivna intonacija je označavala da nekog zovemo, da se nekom obraćamo, pa tu vokativ predstavlja čitavu rečenicu. Glagol uz takve vokative dolazi uvijek u prvom ili trećem licu. Tako u primjerima: »Devojka se suncu protivila: + Jarko sunce, lepša sam od tebe« (416) i »Domaćine rode moj, evo vuka pred dvor tvoj« (688) vokativi »jarko sunce« i »domaćine rode moj« predstavljaju čitave rečenice, budući da su glagoli uz njih izostavljeni – »Slušaj jarko sunce«, »čuješ domaćine, rode moj«, jer je značenje obraćanja jasno iz same dozivne intonacije koja prati vokativ. To nam potvrđuju i ovi primjeri: »Čuješ devojko, čuješ lepoto + tvoje su oči morske trnjine« (445) »Čuješ gospo, čuješ dušo, ptice što vele« (364), »Pletući je svjetovala + čuješ Maro, kćeri moja!« (385), »Hupnu sestra bratu govorila: + ču li brate života mi tvoga! + Ne bih ja tu zmiiju dofatila« (289).

Predikat »čuješ« mogao se lako izostaviti, jer ga je, kako smo rekli, mogla označivati i sama dozivna intonacija koja dolazi uz vokativ: »Ter je svoju dozivala majku: + Majko moja, vrlo dobro moje, + žedno momče čarnom gorom jezdi, + žedno vode, a željno devojke« (577), »Djevojčice zlato materino, + što mi tebe biju i karaju?« (525), »Na vitu se jelu naslonjaše + vita jelo, mene boli glava« (367).

Ako smo zvali Petra, mi smo prvi put rekli: »Petre, zove te otac«, ako se on nije obazirao ponovili smo »Petre! zove te otac«, a ako se ni tada nije odazvao, doviknuli smo mu još povišenijim glasom: »Čuješ li Petre? Zove te otac.« Uz dozivnu intonaciju predikat je mogao biti istaknut i uzvicima »o«, »oj«: »Oj ti kolo veliko! + Što nas zoveš maleno?« (2), »Oj devojko morska trnjine, + trne moje srce za tvojjim« (631), »Oj devojko draga dušo moja, + Dragi mi je i košulja tvoja!«

(439). U svim je tim primjerima predikat, iako neizrečen, mogao jasno biti određen riječima »čuj« i »slušaj«, a u upitnom obliku riječima: »reci«, »odgovori«.

Prema tome, vokativ je u rečenici subjekt, bilo da stoji uz imperativ ili uz neki drugi glagolski oblik u drugom licu kojim se izriče radnja čiji je vršilac – lice ili stvar – izražen vokativom, bilo da sačinjava zasebnu rečenicu u kojoj je predikat iz raznih razloga izostavljen, a zamjenjuje ga vokativna intonacija.

Vokativ se kao nezavisni padež veže sa svim ostalim kosim padežima kao i nominativ, samo nikada ne dolazi do veze između nominativa i vokativa – dvaju nezavisnih padeža koji se dopunjuju: »Oj djevojko ne mnogo lijepa« (503), »Oj narandžo vojko plemenita« (125), »Oj do-rate grive pozlačene« (437), »Pričekaj me mlada Imbra majko« (647), »Snaho moja od zlata jabuko« (67), »Dušo moja u bostanu kado« (553), »Blago tebi u ladi devojko« (574), »Svetli care, ogrejano sunce, + sjajna zvezdo pod nebom na zemlji« (763), »O, tako ti, lijepa Mare, + pod vijencem devojko« (66).

*

Ako se dvije imenice u vokativu nađu jedna uz drugu, onda je obično jedna od njih apozicija drugoj. Apozicijom se obično izražava subjektivni odnos prema osobi kojoj se obraćamo. Ona može stajati ispred ili iza subjekta. Najčešće stoji iza subjekta. Ispred subjekta stoji obično ako je subjekt kakvo lično ime: »Srce, dušo, dizdareva Javro! + da te prosim, bi li pošla za me?« (506).

Ali među narodnim lirskim pjesmama imamo i takvih primjera u kojima bismo drugu imenicu u vokativu kojom se izražava emocija mogli shvatiti ne samo u atributivnom već i u predikativnom značenju. To je moguće ako pod atributivnošću razumijevamo neko stalno, vremenski neograničeno svojstvo imenice, neku stalnu karakteristiku subjekta, bez veze s konkretnom situacijom koju stvara rečenica i u neovisnosti od te situacije. »Ajđ' ovamo moj Jovane, kume!« (203), »Sestro moja, iz gorice vilo«, (370), »Stani more, kaurkinjo djevojko«, (536).

Ali ako druga imenica pokazuje neko svojstvo subjekta koje je prolaznog karaktera, ako ona sadržava u sebi nešto od kategorije vremena te nije stalna subjektova osobina, već jedna od mogućih karakteristika koje može subjekt posjedovati, a koja je uvjetovana konkretnom rečeničnom situacijom, onda bismo mogli govoriti ne više o atributivnom, već o predikativnom odnosu druge imenice kojom se izražava emocionalni odnos prema subjektu rečenice.

Tako sestra Senjanin Ivana kada je čula da brat hoće da se njome oženi, odlazi »moru na obalu«, govori bregovima da će oni biti njeni djeverovi, obalama da će joj one biti jetrve, a ribama da će joj biti zaove, te se sprema da skoči u more. »Kad je došla moru na obalu, + osvrte se na četiri strane, + suze roni, potijio govori: + »Oj bregovi,

moji deverovi! + Obalice, mile jetrvice! + Krkušice, moje zaovice!« + Zavi oči – da u more skoči.« (720) Stih »Oj bregovi, moji deverovi!« možemo razumjeti kao »vi ste moji djeverovi«, »vi ćete biti moji djeverovi«. Isto tako i sljedeća dva stiha: »vi ste moje jetrvice – zaovice«, »vi ćete biti moje jetrvice – zaovice«. Tako dolazimo do mogućnosti da u tome i u velikom broju naprijed iznesenih stihova imenicu u vokativu shvaćamo ne samo kao subjekt rečenice, već kao i predikat – zapravo kao imenski dio imenskog predikata u kojem bi glagolski dio bio izražen intonacijom.

Prije smo već spomenuli da vokativ može biti atribut i apozicija i da se može vezati s kosim padežima isto kao i nominativ, te bismo tako mogli reći da vokativ nije imenički oblik koji je gramatički potpuno odvojen od ostalih dijelova rečenice, već da on može vršiti sve funkcije koje i nominativ, i da se ta dva padeža međusobno nadopunjuju, odnosno se jedan na kategoriju drugog, a jedan na kategoriju trećeg lica.

Navest ću još neke primjere: »Bogom brate, tursko momče mlado, + bogom brate, i svetim Jovanom, + ... + »Pseto jedno, tursko momče mlado! + ja sam tebe najpre bratimila, + zaš' mi nisi za bratstvo primio!« (750), »Govori riba iz vode: + »Djevojko, luda budalo! + Šire je nebo od mora, + draži je dragi od brata«. (285), »Oj Milje, Milice, + srebrno putašce, + svuda si nošeno, + nikom ne sudjeno« (179), »Ona tuži kano kukavica: + »Moje ćeri, moj rani bosiljak! + Moji sini, moji sokolovi! + Alajbeže – najveća žalosti!« (297), »Rano podoh na pazar + kupih vola za dinar, + oj ti vole, kuću moja! + a ti kravo, muzo moja! + a ti konju, trko moja! + a ti vepre, rano moja! + ti ovco, strigo moja! + a ti gusko, ševeljajko! + a ti p'jetle rano dodji, + ter mi hoj, ter mi poj! + a ti koke, kokorajko! + a ti pile, piteto!« (690).

Ako pogledamo deseti stih iz posljednjeg primjera (a ti p'jetle rano dodji), vidjet ćemo da se u njima nalazi glagol na onom mjestu gdje se u drugim primjerima nalazi imenica u vokativu, dakle tu se jedna karakteristika subjekta izriče glagolom, dok su se slične karakteristike subjekta u gornjim stihovima izricale vokativom.

Ovdje se dotičemo jednog problema u koji se u okviru ovog članka ne bi moglo zalaziti. Naime, dotičemo se problema međusobnog odnosa imenice i glagola – zavisnosti i uvjetovanosti jedne kategorije riječi od druge, problema intonacije i ostalih izražajnih sredstava – govornih vrednota – o kojima se danas u filološkom svijetu puno govori, a o čemu su i kod nas mnogi pisali, naročito naši istaknuti filolozi Belić i Guberina.

Puno bliža prajezičnom shvaćanju svijeta od kategorije trećeg lica, na kojoj se obično temelje sva jezična istraživanja, kategorija je drugog lica zahvalniji materijal za razna filološka istraživanja koja se odnose na prošlost jezika.

Ako rečenicu: »Djevojko, luda budalo« prevedemo u treće lice, ona će glasiti: »Djevojka je luda budala« (tj. sunce govori djevojci da je ona luda budala). Isto će tako rečenica »Alajbeže – najveća žalosti« u trećem licu glasiti: »Alajbeg je najveća žalost« (tj. Alajbegovica govori da je Alajbeg njena najveća žalost). Rečenična intonacija iz kategorije drugog lica zamijenjena je u kategoriji trećeg lica glagolom.

Prenoseći rečenicu iz jednog lica u drugo mi mijenjamo čitavu njenu konstrukciju. Oblikom se rečenica vraća na primitivnu praezičnu bezglagolsku rečenicu, koja je u kategoriji trećeg lica sačuvana samo još u tragovima (»Obećanje ludom radovanje«, »Mi o vuku, a vuk na vrata«). Ali što je u ovakvim slučajevima za treće lice izuzetna rečenična konstrukcija, to je u drugom licu pravilo.

Odnos subjekta i objekta u kategoriji drugog lica ne odgovara uvijek odnosu subjekta i objekta u kategoriji trećeg lica. Zanimljiv je i odnos objekta (osobe) u kategoriji prvog i drugog lica prema objektu (pojmu) u kategoriji prvog, drugog i trećeg lica.

Situacija, intonacija, intenzitet, uzvici i sve ostale jezične vrednote dobivaju u kategoriji drugog lica novu ulogu i značenje u usporedbi s onima koje imaju u kategoriji trećeg lica. Problem vokativa nije samo problem jednog padeža već zaseban skup jezičnih problema kategorije drugog lica.

Tako mi Brugmannovu tvrdnju da je vokativ u indoevropskom praeziku »imao karakter uzvika, povezanog uz neku konkretnu predodžbu«, možemo dopuniti primjedbom da je vokativ u indoevropskom praeziku tvorio čitavu rečenicu, ako uzmemo da se dozivna intonacija označujući predikat rečenice odnosila na konkretnu predodžbu, imenicu u vokativu, – subjekt te rečenice. Subjekt bi bio izražen samim oblikom riječi, njenim značenjem, dakle imenicom u vokativu, a predikat intonacijom kojom se ta riječ izgovarala.

U kategoriji drugog lica »Mi prije svega opažamo, da su artikulirane riječi samo jedan dio jezičnog izraza ... Bezbrojne varijacije intonacija (tona), intenziteta, mimike i pokreta uopće, stalno su prisutne ... i to ne kao neki dodatak, nego kao aktivan element jezičnog izraza. Zvuk artikuliranih riječi pomiješan je sa zvukom intonacije i intenziteta, koji u skladu sa sadržajem misli obuhvaća sve zvukove artikuliranih glasova, podređujući ih općoj liniji zvuka–misli, to jest, principijelno slobodno variranje zvuka u mozgu, na izvorima prirodnog zvuka, uskladuje se s mišlju i uskladuje zvuk artikuliranih glasova (preformira ih) prema misli. Uz intonaciju i intenzitet kao odraza prirodnog zvuka stoji izražajni element mimike, gesta kao odraz prirodnih pokreta, kretanja. Mimika i gesti, zajedno s intonacijom i intenzitetom, daju osnovnu formu, izraz misli, a artikulirani glasovi ulaze u ovaj osnovni oblik misli–izraza.«¹⁴

*

¹⁴ P. Guberina, *Zvuk i pokret u jeziku*. Zagreb, 1952, str. 32–33.

Posebni oblik za vokativ se u mnogim indoevropskim jezicima već izgubio. Sačuvao se u manjem broju slavenskog jezika, ali i tu u vrlo ograničenom broju kategorija riječi. Miješanje je oblika vokativa i nominativa i u našem jeziku zauzelo velikog maha, tako da su se nominativ i vokativ u množini skoro kod svih imenica izjednačili po obliku. Također se ne razlikuje vokativ od nominativa ni kod imenica srednjeg roda, a ni kod velikog broja imenica ženskog roda. Kod nekih imenica razlikujemo akcenat, a kod nekih ni to, te nam jedino sredstvo za razlikovanje nominativa od vokativa ostaje vokativna intonacija. Razlikujemo dakle oblik nominativa od oblika vokativa samo kod imenica muškog roda (ne svih) i kod većeg dijela imenica ženskog roda. Pridjevi i brojevi nemaju posebnog oblika za vokativ: »Dragi dragoj na vrati stajao: + Mila draga otvori mi vrata, + jali pruži tvoju drugu ruku. + Draga dragom tiho odgovara: Ne boj mi se moje milo drago.« (640), »Ne bojte se tri šćeri Karlove« (462), »Ne kun'te me tri lepe devojke« (627), »Vez'te brzo tridest devojaka + vez'te brzo, u jadu ga vezle« (539).

Kako smo vidjeli, gubljenje značenja odredbe lica za vokativ omogućuje njegovo izjednačivanje s nominativom. Sve jaču zamjenu vokativa nominativom kod imenica muškog roda zapazio je već Maretić:

»U običnom dobrom govoru veoma rijetko imaju vokativ singulara jednak s nominativom imenice koje se u nominativu singulara svršuju na konsonant, kako je u primjeru: idi, moj sokolak (govore djeci, kad ih kuda šalju). V. rječn. kod »sokolak«. Češće se to nalazi u narodnim pjesmama: ne prolaz'me otac dragi! nar. pjesm. I. 144., spomeni se, otac, majko, spomeni se bratac, seko; I. 146., oj ču li me, siroma (t. j. siromah mjesto siromaše), I. 515., tako mi Boga. carević! I. 588., tako ti Boga, Ivanban! I. 589., ne budali čoban od ovaca! I., 600., car Suleman, i otac i majko! II. 430., eto, junak, druma smederevska, 2., 492., Jakšić Bogdan, moj mio brajane! 2., 634., oj Boga mi, neznan dobar junak! 3., 204., o Ivane i otac i majko! 4., 498. U nekima od navedenih primjera ovaki je vokativ stiha radi, ali u nekima nije, t. j. da je uzet i pravi vokativ na pr. oče bio bi isti broj slogova.«¹⁵

Isto tako i uz imenice ženskoga roda Maretić navodi čitav niz primjera koji u vokativu mogu imati dvostruke oblike, tako imenice: aga, baba, tetka, gospodja, Latinka, vladika, Kosovka, vojevoda, harambaša, Marija, Jelena, Hajkuna, Latinka itd. Sve one u vokativu mogu imati nastavak »a« ili »o«. Evo nekoliko primjera u kojima je također oblik nominativa uzet mjesto oblika za vokativ: »Udri kiša, al' na brata moga«, (783), »Ustani gospođa + kraljice su došle« (169), »Sudi nama čestiti sudija« (585), »Ustaj gore mlad vojvoda« (192). Da se imenice kiša, gospodja, sudija, vojvoda nalaze u vokativu a ne u nominativu, jasno vidimo po imperativu koji stoji uz njih. Isto tako u slijedećim primjerima vidimo da se imenice Marija, mladoženja, kaduna, Ajkuna, Turkinja nalaze u vokativu, a ne u nominativu prema drugoj imenici u vokativu koja uz njih stoji: »O Marija, moja kćeri draga« (727),

¹⁵ O. c., str. 124.

»Mladoženja, grano bosiljkova« (64), »Oj kaduna, Mamutpašinice« (737), »Oj Ajkuna, mila sejo moja« (741), »Bjež' odatle Turkinja, devojko« (741).

Navedeni primjeri nam lijepo ilustriraju kako se u jeziku oblik vokativa lako zamjenjuje oblikom nominativa ako se njegovo značenje razabire iz same situacije.

Ali da se nominativ zamjenjuje vokativom, protivni se našem jezičnom osjećanju, pa je vrlo uočljivo i upadno kada do takve zamjene dođe, na primjer u narodnim pjesmama, radi određenog broja slogova u stihu: »Al govori Janko gospodaru: (634), »No je Janji zaludu ljepota + e ju ljubi Vlašiću Radule« (303b), »Al govori daće samouče« (627), »nego ište grožda bimerova + iz careva nova vinograda, + što je care skoro posadio« (389). Što do takve zamjene dolazi i u umjetničkoj književnosti, gdje je broj slogova u nominativu i vokativu jednak, razlog je emocionalni element: – veća arhaičnost i naglašenost vokativnih oblika: »Kada li ih pokrijepio starče, + Sva se družba izljubila redom.« (Mažuranić, »Četa«). Majka čeka, snahe nema. + A jedniče, majčin sinče, + Ocu starcu pripomoć, + Radi tiho u svom mlinu.« (Šenoa: »Kameni svatovi«), »Mogao bi dužde naći s reda svoju zamjenu, ne jednu no trista . . . No je dužde odbio sve prosioc, jer želi tvojoj braći.« (Stj. Mitrov Ljubiša »Kanjoš Macedonović«).

Nema ni jednog slučaja da bi se kod imenica ženskog roda gdje je broj slogova jednak u nominativu, i u vokativu u bilo kojoj situaciji vokativ upotrebljavao mjesto nominativa.

Međutim, veći je broj današnjih nominativa kod umanjjenih imenica i imenica od milja po svom porijeklu pravi vokativ, što bismo opet doveli u vezu s vokativom emocije, tako: momče, daće, Pavle, brale, sele, Mare, Kate, Ane, Jele, Ive, Mate, grle, Miloje, Stanoje, medo, pobro, Božo, Ivo, Rado, Vujo, zeko, striko itd. Te su imenice najprije nastale kao vokativ emocije, a tek kasnije su se uz dozivni oblik počele upotrebljavati i u nazivnom obliku.

*

Ako smo se kome obraćali, onda smo se mogli neposredno obratiti samo drugom licu. Kada je osoba kojoj se obraćamo u blizini i gleda u nas, dovoljno ju je pogledati i reći: »Donesi čašu!« Subjekt uopće nije potrebno izreći, jer se iz situacije vidi kome se obraćamo, tko treba da bude vršilac radnje. Ali ako je osoba kojoj se obraćamo zauzeta nečim drugim, ili ako u blizini ima više osoba pa se želimo obratiti jednoj od njih, tada moramo označiti vršioca radnje – subjekt, a tek tada izreći ono što od njega tražimo. (Petre – donesi čašu!) Da bi nas osoba kojoj se obraćamo čula, da je pripremimo na saopćenje, kako ga ne bismo morali još jednom ponavljati, mi subjekt izgovaramo pojačanim tonom, a između subjekta i ostalog dijela rečenice pravimo kraću pauzu.

Stoga je oblik vokativa bio popraćen posebnom intonacijom, što je umnogome odredilo njegov današnji karakter. Mi smo vokativom »Petre« ne samo označili vršioca radnje, onoga koji treba da izvrši određen posao, već smo uz to posebnom dozivnom intonacijom upozorili dotičnu osobu da je od prvog lica određena kao vršilac radnje, da od nje tražimo da nam odgovori da li je izvjesnu radnju izvršila ili ne (Petre, donesi čašu, Petre, nosiš li čašu?).

Ako se osoba kojoj se obraćamo nalazi u blizini, mi kada joj se obraćamo nešto povisujemo ton glasa i napravimo pauzu, a ako se ona nalazi nešto dalje, ton našeg glasa se još više povisuje i prelazi u dozivanje. Dakle, razlika između obraćanja i dozivanja sastoji se prema tome u jačoj ili slabijoj snazi dozivnog tona, koja opet zavisi od toga koliko je daleko osoba kojoj se obraćamo. Ako je ona u blizini i mi je označujemo kao subjekt rečenice u drugom licu, kažemo da joj se obraćamo, a ako je dalje od nas, kažemo da je dozivamo.

Obraćati se moglo svim bićima, stvarima i pojavama za koje se držalo da imaju svijest i da mogu razumjeti ono što se od njih traži: »Petre, donesi čašu«, »Brate, dođi ovamo«, »Majko, jesi li spremila ručak?« Dakle, imenički oblik za drugo lice – vokativ – posjedovao je u sebi jedan element koji nisu imali imenički oblici za prvo i treće lice. Osim oznake subjekta, on je svojom dozivnom intonacijom i upozoravao drugo lice da se prvo lice njemu obraća. To će kasnije, ako funkciju subjekta za sva tri lica preuzme na sebe nominativ, i opredijeliti njegovo novo značenje – obraćanje i dozivanje, i to bi moglo s vremenom ostati jedno od glavnih značenja koja bi bila povezana uz vokativ. (Ispoređi danas u kajkavskom narječju, slovenskom, ruskom, njemačkom i drugim jezicima, gdje se posebni oblik za vokativ potpuno izgubio).

Ako je prvo lice željelo pokazati i svoj subjektivni odnos prema drugom licu, svoju ljubav, naklonost, simpatiju, prezir, mržnju tada je ono uz ime drugog lica dodalo i neki atribut, apoziciju, upotrijebilo ime u deminutivu, augmentativu itd. »Dragi Petre, donesi čašu« ... »Junačino Petre, nosiš li čašu?«, »Majčice, jesi li spremila ručak?«

Tako dolazimo do vokativa emocije, koji je, kako smo to već vidjeli, u običnom govoru, a naročito u umjetničkoj književnosti, kasnije pre-rastao u posebno stilsko izražajno sredstvo.

Ako smo vokativom samo označivali tko ili što je drugo lice, osoba, koju dozivamo ili joj se obraćamo, s namjerom da što od nje tražimo, da joj šta reknemo ili je što pitamo, tada je vokativ bio upotrijebljen u svom osnovnom značenju – dozivanja ili obraćanja. Ako smo bilo kakvim izražajnim sredstvima pokazali i svoj subjektivni odnos prema osobi kojoj se obraćamo, tada dobivamo vokativ emocije. Dakle, vokativ emocije u sebi sadržava i element obraćanja – dozivanja i izražava subjektivni odnos prvog lica prema drugom licu. Element obraćanja u vokativu emocije može biti jače ili slabije istaknut.

Vokativ se, kako smo već naglasili, od ostalih oblika uvijek razlikuje posebnom intonacijom, iza koje slijedi duža ili kraća pauza. Obično je to dozivna intonacija, ali može biti upitna ili izjavna. Upravo je ta vokativna intonacija i pridonijela da se posebni oblik za vokativ do danas sačuva i ne izdjenaci potpuno sa nominativom, kao što se već prije s nominativom mogao izjednačiti lični, imenički oblik za prvo lice.

Vokativne intonacije se mnogo razlikuju prema položaju vokativa u rečenici. Vokativ se može nalaziti na početku, u sredini ili na kraju rečenice. Najjače je intonacijski istaknut ako se nalazi na početku rečenice, a najmanje ako se nalazi u sredini rečenice. »Rasti jelo nebu u visine« (614), »Uzori Maro ravnine« (644), »Daj mi bože zlatne roge« (505), »Zašto mi brate ne dođeš?« (298).

Slabija je vokativna intonacija kod onih riječi koje se ne upotrebljavaju u svom pravom značenju, kao »brate«, »očec«, »sine«. »Svi smo te brate na dobro upućivali«. »Mnogo sam ja sine, stariji od tebe«.

Isto tako je slabija vokativna intonacija kod drugih vrsta riječi kada se upotrebljavaju u značenju imenica. U rečenici »Sjedni draga do mene« vokativ »draga« možemo potpuno uklopiti u rečeničnu intonaciju i izgovoriti ga istim tonom kao u primjeru: »Neka sjedne draga do mene«.

Vokativ će se po intonaciji razlikovati i kada se ista imenica u vokativu drugi put ponavlja – u izmijenjenom ili neizmijenjenom obliku. Drugi put će imenica biti izgovorena slabijom intonacijom: »O ti majko, milo dobro moje, + što će reći mila moja majko« (642), »Ljubi me Todo Todice« (394), »Oj golube, moj golube, + ne padaj mi na maline« (518).

Po intonaciji će se razlikovati vokativ ako je subjekt u rečenici, ili ako sam tvori rečenicu, ako se uz njega glagol ponavlja ili ne, ako uz njega stoji etički dativ, razni uzvici itd. Najjače je intonacijski istaknuta ona riječ u vokativnom izričaju koja pokazuje kome se obraćamo, a svi njeni dodaci se izgovaraju sa slabijom intonacijom »Stan devojko davo, + stala si mi na nogu« (264), »Sele, sestrice, zvijezdo Danice, + otpuhni cv'jetak, napij se vina« (145).

Što se dodatak vokativu nalazi dalje od riječi kojom se nekome obraćamo, to se njegov izgovor sve više izjednačuje s intonacijom ostalih riječi u rečenici? »Oj devojko ne mlogo lijepa, + ni lijepa, ni roda velika, + što si tako mome srcu draga?« (530), »Oj djevojko rumena ružice, + ni sađena ni presađivana, + ni studenom vodom zalivana, + ni trgana ni omirisana, + ni ljubljena ni omilovana, + da li mi te, dušo, poljubiti?« (594).

Konačno jedna ista riječ u vokativu može se izgovarati mijenjajući svaki put vokativnu intonaciju, od jake dozivne intonacije pa sve do potpunog izjednačenja s intonacijom čitave rečenice. Jasno da će svaki put vokativna intonacija zavisiti od odnosa elementa dozivanja i emocije koju vokativ u sebi sadržava.

Važno je napomenuti da je upravo vokativna intonacija bila uzrok, da se u vezi s raznim pitanjima koja se tiču vokativa čulo tako mnogo suprotnih mišljenja. Govoreći o vokativu, nikada ne smijemo zaboraviti na njegovu posebnu intonaciju, ali treba paziti da nas ona, usprkos svim ostalim faktima, ne svede na pogrešne zaključke.

*

Na kraju, da u dvije – tri rečenice rezimiramo ono što smo naprijed rekli o vokativu.

Vokativ je nezavisni padež kojim se prvo lice obraća drugom licu ili ga dozivlje, upozoravajući ga da mu ima nešto saopćiti ili ga nešto upitati.

Od ostalih dijelova rečenice izdvaja se posebnom dozivnom upitnom ili izjavnom intonacijom i kraćom ili duljom pauzom koja iza njega slijedi.

Posebna vokativna intonacija i pauza naveli su da se vokativ smatra zasebnom sintaksnom konstrukcijom, potpuno odijeljenom od rečenice uz koju dolazi.

Vokativ nije izdvojen iz rečenične konstrukcije. On je vrlo često u rečenici subjekt. Subjekt rečenice je uvijek kad uz njega stoji glagol u drugom licu (u imperativu i u prvom licu množine). Uz drugi vokativ, vokativ može biti atribut, apozicija i predikat.

Ako se predikat koji se često razumijeva iz situacije (čuješ, odgovori) ispusti, vokativ sam tvori rečenicu.

Ispušteni predikat se često nadomješta vokativnom intonacijom. Dozivni elemenat se može pojačati i uzvicima. Najčešći uzvici koji stoje uz vokativ su »oj«, »o«.

Lične zamjenice za drugo lice nemaju oblika za nominativ. Oblici »ti« i »vi« su vokativi. Lične zamjenice za treće lice nemaju oblika za vokativ. Oblici »on«, »ona«, »ono«, »oni«, »one«, »ona« su nominativi.

Prije nego su se razvile lične zamjenice, kategorija lica se mogla odrediti samim oblikom imenice. Dok se oblik za prvo lice u imenica nije sačuvao, vokativ se odnosio na drugo lice, a nominativ samo na treće lice. U onim jezicima gdje se posebni oblik za vokativ izgubio mora se uz imenicu staviti lična zamjenica za drugo lice, da se pokaže da je to vokativ.

Kategorija lica bila je u prajeziku jednako svojstvena kako imenicama tako i glagolima. Kada su se razvile lične zamjenice, ona se odvojila od imenica te postala odredbena osobina zamjenica i glagola.

Ali, iako se odijelila od imenica, ona je još i danas u jednakoj mjeri svojstvena kako subjektu tako i predikatu. Subjekt i predikat se moraju slagati ne samo u rodu i broju već i u licu. Svaki subjekt mora u sebi sadržavati dva bitna elementa, kategoriju lica i naziv predmeta.

Uz obraćanje i dozivanje, vokativom se može izražavati i subjektivni odnos prema osobi kojoj se obraćamo. Takav vokativ se zove »vokativ

емоције«. Вокативом емоције се може изражавати само субјективни однос према особи. Такав вокатив обично стоји у средини реченице, интонацијски се врло мало одваја од осталих дијелова реченице.

Вокатив емоције најчешће стоји уз императив. Обичнији је уз глагол у упитном него у изјавном облику. Најчешћи облик у којем се појављује јесу двије именце у вокативу, са атрибутом или без њега, при чему се емоционални елемент нарочито показује другом именцом. Вокатив емоције може бити једна именца у обичном, умањеном или повећаном облику. Именца се може понављати, уз њу могу стајати разни епитети, етички датив, заклинање, узвици, могу се понављати глаголи итд.

Вокативом се емоције обично изражава присност, склоност, љубав, симпатија, антипатија, иронија, мржња итд.

Понављање вокатива емоције можемо сматрати као један од начина на који настаје пријев у pjesmi.

Облик вокатива се све више губи и изједначаје с номинативом. Посбни облици за вокатив сачували су се данас само код именца мушког и женског рода (не свих) у једнини и код врло малог броја именца мушког и женског рода у множини.

Гдје се вокатив од номинатива не разликује по облику, разликује се по интонацији, а може се разликовати и по акцену.

Ријетко се номинатив замјенjuje вокативом, и то само у pjesmama ради броја стихова или стилског ефекта. Код именца женског рода номинатив се никада не замјенjuje вокативом.

РЕЗЮМЕ

Звателъный падеж является прямым падежом. Он обозначает, что первое лицо зовет или обращается ко второму лицу, предупреждая его, что желает что - нибудь сообщить ему, о чем - нибудь его спросить.

Из остальных частей предложения звателъный падеж выделяется особой изъяснительной, вопросительной или звателъной интонацией и более или менее продолжительной паузой, следующей за ним.

Особая звателъная интонация и пауза навели на то, что звателъный падеж (обращение) стали считать отдельной синтаксической конструкцией вне связи с предложением, к которому он относится.

Но звателъный падеж вообще не находится вне к нему относящегося предложения. Напротив, он очень часто является в предложении подлежащим. Звателъный падеж бывает всегда подлежащим, если возле него находится глагол во втором лице единственного или множественного числа (в повелительном наклонении и в первом лице множественного числа).

Если обращение состоит из двух имен существительных, то одно из них может быть определением или именной частью сказуемого. Имена прилагательные и местоимения бывают в звательном падеже определениями.

Если сказуемое, подразумевающееся ситуацией (слышишь ответ) выпускается, то обращение образует целое предложение. Выпущенное сказуемое часто дополняется интонацией. Звательный элемент усиливается междометиями: „о” и „ой”.

У личных местоимений второго лица единственного и множественного числа нет форм именительного падежа. Формы „ti” и „vi” представляют собой звательные падежи. У личных местоимений третьего лица единственного и множественного числа нет форм звательного падежа. Формы »on«, »ona«, »ono«, »oni«, »ons«, »ona« представляют собой именительные падежи.

В той стадии языка, когда еще не развились личные местоимения, категория лица могла определиться самой формой имени существительного. Пока форма первого лица у имен существительных не сохранилась, звательный падеж относился только ко второму лицу, а именительный падеж только к третьему лицу.

В тех языках, где особая форма звательного падежа утратилась, надо возле имени существительного поставить личное местоимение второго лица, чтобы показать, что это звательный падеж. Однако возле косвенных падежей, относящихся к первому или второму лицу, надо поставить личное местоимение первого или второго лица, чтобы показать, что имя существительное в косвенном падеже не относится к третьему лицу.

Категория лица была в праязыке одинаково свойственна как именам существительным, так и глаголам. Когда развились личные местоимения, категория лица отделилась от имен существительных и стала определяющим признаком местоимений и глаголов.

Но хотя категория лица отделилась от имени существительного, она в одинаковой мере свойственна как подлежащему, так и сказуемому. Подлежащее и сказуемое должны согласоваться не только в роде и числе, но и в лице.

Каждое подлежащее должно заключать в себе два основных элемента: категорию лица и название предмета.

Наряду с обращением и звательностью звательным падежом можно выразить и субъективное отношение к определенному лицу. Такой звательный падеж называем „вокативом эмоции”. Вокатив эмоции редко выражает только субъективное отношение к обращающемуся лицу. Очень часто вокатив эмоции состоит из двух имен существительных в звательном падеже с определением или без него, причём эмоциональный элемент, главным образом, выражается другим именем существительным.

Вокатив эмоции может быть имя существительное в уменьшительной или ласкательной форме, оно может повторяться, возле него могут стоять разные эмоционально окрашенные слова, как междометия, эпитеты, эмоционально окрашенный дательный падеж (*etički dativ*), повелительное наклонение, могут повторяться глаголы и т. д.

Вокативом эмоции выражается расположение, близость, любовь, симпатия, ирония, ненависть и т. д.

Если в лирическом стихотворении вокатив эмоции в определенных промежутках времени повторялся, то он превращался в припев. Повторение вокатива эмоции можем считать одним из древнейших способов происхождения припева.

Формы звательного падежа все больше заменяются формами именительного падежа. Особые формы звательного падежа сохранились еще только у существительных мужского и женского рода (не всех) в единственном числе и у очень небольшого числа имен существительных мужского и женского рода во множественном числе.

Там, где звательный падеж от именительного не различаем формой, различаем его интонацией и ударением.

Именительный падеж очень редко заменяется звательным падежом. Это происходит обыкновенно в стихотворениях, чтобы дополнить число слогов или для внесения определенного стилистического оттенка – архаичности, приподнятости стиля и т. д.

У имен существительных женского рода именительный падеж никогда не заменяется звательным падежом.

S A D R Ž A J

<i>Mirko Deanović</i>	
Lingvistički atlas Mediterana	5
<i>P. Guberina</i>	
Da li je veljotska diftongacija romanska?	41
<i>Ljudevit Jonke</i>	
Samoglasno <i>r</i> u književnom jeziku 19. stoljeća	57
<i>Blaž Jurišić</i>	
Glagoljski spomenici otoka Vrgade	85
<i>T. Matić</i>	
Lexicalia iz starih hrvatskih pisaca	185
<i>Žarko Muljačić</i>	
Dalmatinski elementi u mletački pisanim dubrovačkim dokumentima 14. st.	237
<i>Miho Skljarov</i>	
O vokativu	381

